

Avhjälpande av föroreningskador

Kvalitetsmanual för användning
och hantering av bidrag till
avhjälpande av föroreningskador

MANUAL FÖRORENADE OMRÅDEN • UTGÅVA 13 • 2019

Kvalitetsmanual för användning
och hantering av bidrag till
avhjälpande av föroreningssskador
2019-06-27

Kvalitetsmanualen är ett levande dokument och uppdateras kontinuerligt med nytt material.

För uppdateringar och senaste utgåva, se Naturvårdsverkets webbsida:
<http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledninga/Forenaded-omraden/Kvalitetsmanualen----att-soka-bidrag/>

Utgåva nr.	Kapitel – avsnitt eller sidnummer	Datum
1 i utgåva 2	alla	2005-05-24
2 i utgåva 2	Flik 14, sidan 4	2006-01-30
utgåva 3	2-6, 20, 27-29	2007-08-15
utgåva 4	25	2008-06-25
utgåva 5	alla	2012-12-13
utgåva 6	alla, ändring från flikar till kapitel	2014-06-30
utgåva 7	Sid 22, 33	2015-12-22
utgåva 8	Sid 16 och 17	2016-01-19
Utgåva 9	Sid 14, 22	2016-12-22
Utgåva 10	Sid 20, 23, 62, 64, 65, 68, 69	2017-02-06
Utgåva 11	Kap 4.3-4.7 reviderat, Kap 4.8 är nytt	2017-09-08
Utgåva 12	Genomgående i hela dokumentet om bl a juridik/ansvar och bostadsanslaget. Kap 3.1, Kap 4.8, Kap 5.3, 5.5, 5.6	2018-07-04
Utgåva 13	Sid 13-14, 24-28, 28-29, 60-61, 62	2019-06-27

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

E-post: natur@cm.se

Postadress: Arkitektkopia AB, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: www.naturvardsverket.se/publikationer

Naturvårdsverket

Tel: 010-698 10 00 Fax: 010-698 16 00

E-post: registrator@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, 106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

© Naturvårdsverket 2019

Omslag: Naturvårdsverkets EBH-grupp

Förord

Syftet med det statliga bidraget för efterbehandling från Naturvårdsverkets 1:4 anslag (sanering och återställning av förorenade områden) är att avhjälpa föroreningskador till nästa generation. Staten bekostar utredningar och åtgärder av nationellt prioriterade förorenade områden när efterbehandlingsansvar enligt lag helt eller delvis saknas. Naturvårdsverket har i uppdrag att administrera bidraget, i enlighet med Naturvårdsverkets instruktion (SFS 2012:989). Naturvårdsverket fördelar bidraget utifrån en nationell prioritering. Fördelningen är också styrd av behoven på lokal och regional nivå. Inriktningen på det bidragsfinansierade arbetet med förorenade områden kan variera mellan åren. Möjligheten till fördelning av bidrag är också beroende av regeringens varierande anslag till området.

Kvalitetsmanualen syftar till att ge vägledning i det bidragsfinansierade efterbehandlingsarbetet. Det övergripande målet är att kvalitetsmanualen ska utgöra basen för ett kvalitetssäkert och hållbart statligt efterbehandlingsarbete. Det i sin tur bidrar till att nå det nationella miljökvalitetsmålet Giftfri miljö och även andra miljökvalitetsmål såsom God bebyggd miljö, Grundvatten av god kvalitet och Levande sjöar och vattendrag. Därtill bidrar det till att de nationellt prioriterade förorenade områdena undersöks och vid behov åtgärdas.

En huvudman för utredningar eller åtgärder (kommun eller annan myndighet) ansöker om bidrag hos länsstyrelsen, som i sin tur ansöker om bidrag hos Naturvårdsverket. Kvalitetsmanualen omfattar den bidragsfinansierade efterbehandlingsverksamhet som faller inom ramen för 1:4-anslagets anslagspost 1: från initiering till genomförande och uppföljning av enskilda projekt samt uppföljning av arbetet. Från och med 2018 kan en del av bidraget även användas för åtgärder i sediment. Kvalitetsmanualen omfattar också vägledning avseende länsstyrelsernas regionala program för förorenade områden, med mera. Länsstyrelsen har myndighetsuppgifter inom arbetet med förorenade områden.

Bidragsfinansierad marksanering inför bostadsbyggande faller inom ramen för 1:4-anslagets anslagspost 5, och särskild vägledning för det finns på Naturvårdsverkets webbsida och återfinns inte i denna version av kvalitetsmanualen.

Kvalitetsmanualen är ett levande dokument som kontinuerligt uppdateras.

Stockholm 27 juni 2019

Innehåll

FÖRORD	3
1 INLEDNING	6
1.1 Syfte och målgrupp	6
1.2 Omfattning och läsanvisning	7
2 BIDRAGSSYSTEMET	9
2.1 Styrande och vägledande dokument	9
2.1.1 Miljökvalitetsmål	10
2.1.2 Miljöbalken	10
2.1.3 Naturvårdsverkets instruktion (SFS 2012:989)	11
2.1.4 Naturvårdsverkets regleringsbrev	11
2.1.5 Förordning (SFS 2004:100) om avhjälpande av föroreningskador och statligt stöd för sådant avhjälpande	11
2.1.6 Naturvårdsverket utgångspunkter för efterbehandling av förorenade områden	11
2.1.7 Vägledande rapporter	12
2.2 Ansvarsutredningar	13
2.3 Prioritering av förorenade områden	14
2.3.1 Den nationella planen för fördelning av statliga bidrag för efterbehandling	15
2.3.2 Sanering av mark inför bostadsbyggande	15
2.4 Regionalt program förorenade områden	16
3 BIDRAGSANSÖKAN OCH REDOVISNING	17
3.1 Bidrag för tillsynsprojekt	17
3.2 Utredningsbidrag	18
3.3 Åtgärdsbidrag	21
3.4 Bidrag för verkställighet, rättelse på felandes bekostnad eller särskilt kritiska objekt	24
3.5 Förenklat ansökningsförfarande	28
4 ARBETSSÄTT OCH ORGANISATION	30
4.1 Efterbehandlingsprocessen	30
4.2 Initiering	33
4.3 Förstudie	35
4.4 Huvudstudie	37

4.5	Förberedelser	43
4.6	Genomförande	47
4.7	Uppföljning	49
4.8	Provtagningar	51
4.9	Huvudmannaskap	52
4.10	Statlig delfinansiering vid begränsat ansvar	55
4.11	Upphandling	60
4.12	Nationell uppföljning	66
5	ÖVRIGT	67
5.1	Bidragsrelaterad terminologi	67
5.2	Referenser	70
5.3	Sökvägar till styrande och vägledande dokument, mallar m.m.	72
5.3.1	Styrande och vägledande dokument	72
5.3.2	Naturvårdsverkets rapporter om efterbehandling	73
5.3.3	Ansökan om bidrag	73
5.3.4	Länsstyrelsernas regionala program (se kap. 2.3)	73
5.3.5	Länsstyrelsens projektredovisning till Naturvårdsverket	73
5.3.6	Mål för efterbehandlingsrelaterat tillsynsarbete	74
5.3.7	Redovisning av utredning som ej går vidare till åtgärd	74
5.3.8	Slutrapportering (från huvudmannen) av åtgärdsobjekt (se kap. 4.7)	74
5.3.9	Slutredovisning (från länsstyrelsen) av åtgärdsobjekt (se kap. 4.7)	74
5.3.10	Övrigt	75
5.4	Mall för regionalt program förorenade områden	75
5.5	Mall för huvudmannens slutrapport av åtgärdsobjekt	76
5.6	Mall för länsstyrelsens slutredovisning av åtgärdsobjekt	80
5.7	Mall för ansökan om bidrag till förberedelser av efterbehandlingsåtgärder eller till efterbehandlingsåtgärder	80

1 Inledning

1.1 Syfte och målgrupp

Syftet med en kvalitetsmanual för det statligt finansierade arbetet med förorenade områden är att ange riktlinjer för den verksamhet som får bidrag via Naturvårdsverket enligt förordning (SFS 2004:100) om avhjälpande av föroreningskador och statligt stöd för sådant avhjälpande ("bidragsförordningen").

Naturvårdsverket fördelar bidraget utifrån en nationell prioritering. Fördelningen är också styrd av behoven på lokal och regional nivå. Även inriktningen på det bidragsfinansierade arbetet med förorenade områden kan variera mellan åren. Möjligheten till fördelning av bidrag är också beroende av regeringens anslag till arbetsområdet, vilket kan variera.

Enligt bidragsförordningen (SFS 2004:100) har Naturvårdsverket rätt att ange ytterligare villkor för bidraget, utöver de som framgår av förordningen. Dessa kan vara projektspecifika och framgå av varje enskilt bidragsbeslut. Villkoren syftar bland annat till att trygga att underlaget som används i bidragsbesluten är av sådan kvalitet att säkra prioriteringar och bedömningar kan göras. Kraven kan utgöra underlag för revision av verksamheter och projekt.

Kvalitetsmanualens målgrupp är främst länsstyrelser och kommuner eller andra huvudmän för statligt finansierade utredningar och åtgärder av förorenade områden. Länsstyrelserna har myndighetsuppgifter inom arbetet med förorenade områden. Naturvårdsverkets finansiering av vissa arbetsuppgifter utgör en förstärkning inom arbetsområdet.

I syfte att förstå hur det statliga bidragssystemet ser ut och vilka krav som ställs utgör kvalitetsmanualen också ett relevant underlag för de konsulter och entreprenörer som är upphandlade för att genomföra statligt finansierade utredningar och åtgärder. Privata verksamhetsutövare och fastighetsägare berörs i projekt där de och staten står för varsin del av finansiering. I sådana projekt berörs även tillsynsmyndigheter i viss omfattning liksom i de fall då bidrag används för kostnadstäckning vid beslut om verkställighet eller rättelse. I begränsad mån berörs även tillsynsmyndigheter som utövar tillsyn av den verksamhet som själva utförandet av en utredning eller efterbehandlingsåtgärd innebär.

Då den övergripande efterbehandlingsprocessen i princip är densamma oavsett finansieringsform kan kvalitetsmanualen i tillämplig omfattning ge ett visst stöd för tillsynsmyndigheternas egna bedömningar och avväganden i tillsynsdrivna och helt privatfinansierade projekt. Kvalitetsmanualen i sin helhet är dock enbart avsedd för statligt finansierad efterbehandling. För samtliga målgrupper är kvalitetsmanualen en källa till kunskap, dels i sig själv men också genom hänvisning till fördjupande rapporter.

1.2 Omfattning och läsanvisning

Den statligt finansierade efterbehandlingsverksamheten omfattar många olika delar. Från det att ett misstänkt förorenat område identifierats till dess att området har efterbehandlats och åtgärden följts upp. Den omfattar också uppföljning på regional och nationell nivå, liksom prioritering av insatserna. I det statliga arbetet ingår vidare insatser som ska leda till att inslaget av privatfinansierade efterbehandlingsåtgärder ökar. Kvalitetsmanualen omfattar vägledning och krav i samtliga delar i det statliga arbetet. Den ger också information om andra vägledande dokument och rapporter samt hjälpmedel i form av mallar och checklistor. Utöver detta finns mer information kopplad till efterbehandling att hämta i rapporterna från Naturvårdsverkets kunskapsprogram Hållbar sanering (2006–2009). Rapporterna och mer information finns på Naturvårdsverkets webbsida (<http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Fororenade-omraden/Kunskapsprogrammet-Hallbar-sanering/>).

Nedan beskrivs innehållet i kapitlen översiktligt i syfte att underlätta för läsaren att hitta rätt information.

Inledning (kapitel 1)

I det inledande kapitlet anges ramarna för kvalitetsmanualen. Vad syftet är, vilka den riktar sig till samt vad den omfattar.

Bidragssystemet (kapitel 2)

Ramarna för bidragssystemet beskrivs övergripande och de dokument som är styrande och vägledande för arbetet sammanfattas kort i dessa kapitel. Här beskrivs också förutsättningarna för prioriteringen av vilka förorenade områden som ska undersökas och åtgärdas. En viktig del i arbetet är länsstyrelsernas regionala program avseende förorenade områden. I första hand är det en länsstyrelseprodukt, men viss vägledning i upplägg och innehåll ges. Obligatoriskt är en lista med länets prioriterade områden.

Bidragsansökan och redovisning (kapitel 3)

En stor del av kvalitetsmanualen utgör rutiner och krav kring ansökan, utbetalning och redovisning av bidraget. Under avsnittet om bidragsansökan och redovisning beskrivs administrationen för utredningsbidrag, åtgärdsbidrag, bidrag för tillsynsprojekt samt bidrag för verkställighet eller rättelse. Här finns också några allmänna frågor och svar kring bidragen samlade.

Arbetsätt och organisation (kapitel 4)

Den andra stora delen i kvalitetsmanualen handlar om arbetsätt och organisation. Hela efterbehandlingsprocessen beskrivs schematiskt, men också kort i text. Mycket mer finns att läsa i andra rapporter, till vilka hänvisningar görs. Även gränssnittet mellan olika skeden framgår genom beskrivningar av vad initiering,

förstudie, huvudstudie, förberedelse-, genomförande- och uppföljningsskedena ska omfatta. Certifierad provtagning beskrivs. Här beskrivs vidare rollen som huvudman mer i detalj och vägledning ges kring projektorganisation och upphandling. Delad finansiering mellan efterbehandlingsansvarig part och staten berörs under ett eget kapitel, men tas också specifikt upp under kapitlen avseende huvudmannaskap och upphandling.

Övrigt (kapitel 5)

I detta avsnitt finns beskrivning av den terminologi som är specifik för det statliga efterbehandlingsarbetet och som inte definieras i annan relevant litteratur. Här finns också referenser och sökvägar till mallar sammanställda. I kapitlet finns även en del hjälpmedel, såsom mallar, i syfte att uppnå en så likartad och kvalitetssäker hantering som möjligt över hela landet.

2 Bidragssystemet

2.1 Styrande och vägledande dokument

Miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö är det övergripande vägledande målet för det statligt finansierade arbetet med förorenade områden. För att nå dit finns ett antal styrande och vägledande dokument. De viktigaste är:

- Miljöbalken (1998:808)
- Vägledande rättsfall från till exempel MÖD (se även rättsfallssamling på EBH-portalen (<http://www.ebhportalen.se/>), samt Naturvårdsverkets rapport ”Efterbehandlingsansvar – en vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis” Rapport nr 6501)
- Förordning (2012:989) med instruktion för Naturvårdsverket
Naturvårdsverkets regleringsbrev <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Finansiering/Regleringsbrev/>
- Förordning (SFS 2004:100) om avhjälpande av förorenings-skador och statligt stöd för sådant avhjälpande (”bidragsförordningen”)
- Kvalitetsmanual för användning och hantering av bidrag till efterbehandling och sanering
- Naturvårdsverkets utgångspunkter för efterbehandling av förorenade områden

Kvalitetsmanualen omfattar all bidragsfinansierad efterbehandlingsverksamhet, från initiering till genomförande och uppföljning av enskilda projekt. Som stöd inom de olika momenten har Naturvårdsverket tagit fram ett antal vägledande rapporter. Följande rapporter från Naturvårdsverket ska när det är relevant användas i det statligt finansierade efterbehandlingsarbetet:

- Metodik för inventering av förorenade områden. Rapport 4918 (1999a).
- Att välja efterbehandlingsåtgärd. Rapport 5978 (2009a).
- Riskbedömning av förorenade områden. Rapport 5977 (2009b).
- Riktvärden för förorenad mark. Rapport 5976 (2009c). Notera att beräkningsverktyget reviderades den 1 juli 2016, samt att det då också tillkom nya riktvärden för några ämnen:
<http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledningar/Fororenade-omraden/Riktvarder-for-fororenad-mark/Berakningsverktyg-och-nya-riktvarder/>
- Efterbehandlingsansvar. Rapport 6501 (2012).

I kvalitetsmanualen hänvisas även till andra rapporter utgivna av både Naturvårdsverket och andra aktörer. Många berör det konkreta genomförandet av utredningar och åtgärder och bör användas på det sätt som är beskrivet.

Se kapitel 5 för fullständiga referenser till samtliga dokument som anges i kvalitetsmanualen samt för sökvägar.

2.1.1 Miljökvalitetsmål

”Det övergripande målet för miljöpolitiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser” (Generationsmålet”, beslutat av riksdagen våren 2010).

Riksdagen har också antagit mål för miljökvaliteten inom 16 områden som anger det tillstånd i den svenska miljön som miljöarbetet ska leda till.

Förorenade områden och åtgärderna för att hantera dem påverkar i förlängningen flera miljökvalitetsmål men hör i uppföljningssystemet till Gifrfri miljö med Kemikalieinspektionen som ansvarig myndighet.

Miljömålet **Gifrfri miljö**: ”Förekomsten av ämnen i miljön som har skapats i eller utvunnits av samhället ska inte hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden. Halterna av naturfrämmande ämnen är nära noll och deras påverkan på människors hälsa och ekosystemen är försumbar. Halterna av naturligt förekommande ämnen är nära bakgrunds nivåerna” (Riksdagens definition av miljökvalitetsmålet).

Följande precisering av miljökvalitetsmålet Gifrfri miljö gäller för förorenade områden:

”Förorenade områden är åtgärdade i så stor utsträckning att de inte utgör något hot mot människors hälsa eller miljön.” (Beslutad av regeringen 26 april 2012).

Regeringen ska fortlöpande besluta om etappmål, som anger steg på vägen till miljökvalitetsmålen och generationsmålet och är vägledande för statliga och andra samhällsaktörers åtgärder på miljöområdet. Det finns när denna reviderade upplaga av vägledning ges ut inte några beslutade etappmål för arbetet med förorenade områden.

Miljömålets precisering är tydligt styrande. För att uppnå målsättningen med efterbehandlingen krävs att åtgärder sker i högre takt än i dag, både med avseende på förorenade områden där det finns någon som ansvarar för föroreningen och där det inte gör det.

Aktuell information om miljömålen finns på webbplatsen om svenskt miljöarbete (www.sverigesmiljomal.se).

2.1.2 Miljöbalken

Efterbehandlingsansvaret grundar sig i 2 kap. 8 § och regleras i 10 kap. miljöbalken (MB). Det berör indirekt det statligt finansierade arbetet med förorenade områden, då staten kan vara aktuell som finansiär för de delar där ansvar inte kan utkrävas. Det finns två lydelse av 10 kap. MB, då förändringar

genomfördes 2007 (se vidare Naturvårdsverkets rapport ”Efterbehandlingsansvar – en vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis).

2.1.3 Naturvårdsverkets instruktion (SFS 2012:989)

I Naturvårdsverkets instruktion (SFS 2012:989) 3 § punkten 13 framgår att Naturvårdsverket särskilt ska ansvara för administration, uppföljning och utvärdering av de statliga bidrag som omfattas av bidragsförordningen (SFS 2004:100). Vidare framgår det i 3 § punkten 12 att Naturvårdsverket särskilt ska ansvara för nationell samordning och prioritering när det gäller avhjälpande av sådana föroreningssskador och allvarliga miljöskador som avses i 10 kap. miljöbalken.

2.1.4 Naturvårdsverkets regleringsbrev

Regeringens regleringsbrev för Naturvårdsverket anger för vilka ändamål anslag 1:4 (Sanering och återställning av förorenade områden) får användas, där anslagspost 1 (sanering och efterbehandling) och anslagspost 5 (sanering inför bostadsbyggande) disponeras av Naturvårdsverket. I regleringsbrevet fastställs storlek på och villkor för anslag inför nästkommande budgetår. Här anges också beloppen och slutår för bemyndiganderamen.

2.1.5 Förordning (SFS 2004:100) om avhjälpande av föroreningssskador och statligt stöd för sådant avhjälpande

I bidragsförordningen återfinns bestämmelserna om bidrag till efterbehandling av förorenade områden. Förordningen anger för vad bidrag kan beviljas, vem som gör ansökan, vad ansökan och beslut ska innehålla samt hur utbetalning, vidareförmedling och eventuell återbetalning ska ske. Enligt förordningen går inte Naturvårdsverkets beslut att överklaga.

2.1.6 Naturvårdsverket utgångspunkter för efterbehandling av förorenade områden

Det övergripande syftet med efterbehandling av förorenade områden är att långsiktigt minska risken för skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön samt att minska mängderna och halterna av metaller och naturfrämmande ämnen i miljön.

Utifrån långsiktighet och hållbarhet har Naturvårdsverket formulerat viktiga utgångspunkter för efterbehandlingsarbetet i Sverige. Syftet är att skydda hälsa, miljö och naturresurser nu och i framtiden. Utgångspunkterna, som bör vara vägledande i arbetet med efterbehandling av förorenade områden, listas kortfattat nedan. Mer detaljerade beskrivningar av varje punkt finns i kapitel 1 i varje av Naturvårdsverkets rapporter 5976–5978 (Naturvårdsverket, 2009a-2009c).

Utgångspunkter för efterbehandling

- Bedömning av miljö- och hälsorisker vid förorenade områden bör göras i såväl ett kort som långt tidsperspektiv.
- Grund- och ytvatten är naturresurser som i princip alltid är skyddsvärda.
- Spridning av föroreningar från ett förorenat område bör inte innebära vare sig en höjning av bakgrundshalter eller utsläppsmängder som långsiktigt riskerar att försämra kvaliteten på ytvatten- och grundvattenresurser.
- Sediment- och vattenmiljöer bör skyddas så att inga störningar uppkommer på det akvatiska ekosystemet och så att särskilt skyddsvärda och värdefulla arter värnas.
- Markmiljön bör skyddas så att ekosystemets funktioner kan upprätthållas i den omfattning som behövs för den planerade markanvändningen.
- Lika skyddsnivåer bör eftersträvas inom ett område som totalt sett har samma typ av markanvändning, exempelvis ett bostadsområde.
- Exponeringen från ett förorenat område bör inte ensam stå för hela den exponering som är tolerabel för en människa.

2.1.7 Vägledande rapporter

Inventering

Det statligt bidragsfinansierade inventeringsarbetet har upphört vid årsskiftet 2015/2016.

Inventeringar av förorenade områden ska utföras enligt Naturvårdsverkets rapport 4918 (Naturvårdsverket, 1999a). Generella råd kring analyser i rapport 4918 gäller fortfarande, medan lämpligheten i föreslagna bas- och tilläggsprogram för kemisk/fysikalisk karakterisering och biologiska tester ska utvärderas i varje enskilt fall. Indelning av tillstånd i bilaga 4 och indelning av avvikelse från jämförvärde i bilaga 5 utgår från data som delvis blivit inaktuella. För de ämnen eller ämnesgrupper där reviderade data finns att tillgå, och där indelningen i olika klasser är gjord efter ett tydligt och transparent system (till exempel multiplar av ett utgångsvärde), kan man uppdatera indelningen med nya data istället för att använda de inaktuella värden som återfinns i bilagorna. För till exempel indelning av tillstånd för förorening i jord finns ett beräkningssystem som bygger på multiplar av de generella riktvärdena (tabell 4 i rapport 4918). Eftersom de generella riktvärdena har reviderats (se rapport 5976 - Riktvärden för förorenad mark), är det som utgångspunkt lämpligt att utifrån systemet med multiplar beräkna nya värden vid indelning av tillståndsklasser för de ämnen där riktvärdet ändrats.

Utredningar inför val av efterbehandlingsåtgärd

Utredningar av förorenade områden som finansieras med statliga bidrag ska utföras enligt Naturvårdsverkets vägledning om hur man går till väga för att välja efterbehandlingsåtgärd. Vägledningen omfattar tre rapporter:

- Rapport 5977 - *Riskbedömning av förorenade områden. En vägledning från förenklad till fördjupad riskbedömning* - Naturvårdsverkets vägledning i att bedöma miljö- och hälsorisker.

- Rapport 5976 - *Riktvärden för förorenad mark. Modellbeskrivning och vägledning.* Vägledning till Naturvårdsverkets riktvärdesmodell och generella riktvärden för förorenad mark. Notera att beräkningsverktyget reviderades den 1 juli 2016 samt att det då också tillkom nya riktvärden för några ämnen: <http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledningar/Fororenade-omraden/Riktvarde-for-forenada-mark/Berakningsverktyg-och-nya-riktvarde/>
- Rapport 5978 - *Att välja efterbehandlingsåtgärd. En vägledning från övergripande till mätbara åtgärds mål.* En övergripande rapport som beskriver utredningsprocessen fram till åtgärd.

Ansvar för avhjälpande

Naturvårdsverket vägleder om efterbehandlingsansvar i rapport 6501 (Naturvårdsverket, 2012). I rapportens Bilaga 2 finns en mall om vad som ska ingå i en ansvarsutredning. De ansvarsutredningar som tas fram som ett underlag till ansökan om statligt bidrag för de delar där ansvar saknas ska följa föreslaget tillvägagångssätt. Notera också att en ansvarsutredning är ett levande dokument som ska uppdateras utifrån regeländringar, nytillkommen praxis och ändring av faktiska förhållanden. Det är av vikt att ansvarsutredningen är aktuell. I rapport 6501 ges också vägledning i bedömningen av ansvaret för utredning och efterbehandling. Senaste gällande lagstiftning och rättspraxis ska alltid beaktas.

2.2 Ansvarsutredningar

Bakgrund

Den 1 juli 2018 trädde den nya förvaltningslagen (2017:900), FL, i kraft. I bestämmelser kring handläggning görs tydligare att myndigheten har ett utredningsansvar och ska se till att ärendet blir utrett i den omfattning som krävs. Vidare står det i 5 § FL att en myndighet endast får vidta åtgärder som har stöd i rättsordningen innebärande att handläggningen ska präglas av legalitet, objektivitet och proportionalitet.

Naturvårdsverkets nya rutiner för hantering av ansvarsutredningar gäller fullt ut från och med 1 januari 2019.

Enligt de nya rutinerna så måste en ny ansvarsutredning göras för varje ny ansökan om bidrag enligt förordning (2004:100) om avhjälpande av föroreningskador och statligt stöd för sådant avhjälpande. Detta gäller både vid ansökan om bidrag för utredning eller åtgärd. Naturvårdsverkets jurister kommer endast att granska ansvarsutredningar när det finns en tillhörande ansökan. Ansvarsutredningen får inte heller vara äldre än tolv månader. Skulle ansvarsutredningen vara äldre än tolv månader behöver underlaget först genomgå en översyn och uppdatering. Om Naturvårdsverkets jurist instämmer i bedömningen av ansvaret för aktuellt ärende kommer detta att meddelas den sökande genom ansvarig EBH-handläggare. Detta instämmande gäller i högst tolv månader. Har det gått mer än 12 månader sedan

Naturvårdsverket lämnade sitt instämmande behöver ansvarsutredningen ses över på nytt i samband med att en ny ansökan lämnas in.

Är det frågan om ett äldre ärende som inkommit före den 1 januari 2019 där ansvarsutredning redan har granskats och godtagits utan att det har inkommit en ansökan om bidrag, kommer Naturvårdsverkets tidigare inställning fortfarande gälla. Dock behöver den sökande gå igenom ansvarsutredningen och säkerställa att inga omständigheter har förändrats och att den fortfarande är aktuell. Den uppdaterade ansvarsutredningen ska dateras i nära anslutning till uppdateringen.

2.3 Prioritering av förorenade områden

Naturvårdsverket ansvarar för nationell samordning och prioritering när det gäller avhjälpande av sådana föroreningskador och allvarliga miljöskador som avses i miljöbalkens kapitel 10. Som underlag till prioriteringen har landets länsstyrelser identifierat och klassat de misstänkt förorenade områdena i landet utifrån bransch (s.k. ”branschklassning” eller ”BKL”). Branschklassningen är en gruppriskklassning som baseras på generella bedömningar utifrån vilken verksamhet/bransch som funnits på platsen. Den statligt bidragsfinansierade inventeringen och riskklassningen upphörde vid årsskiftet 2015/2016. Vilka branscher som skulle inventeras framgår av den så kallade Branschlistan, se avsnitt 5.3. Branscher och objekt kan fortfarande identifieras och inventeras, men utan särskild statlig finansiering. Branschlistan kan fortfarande utgöra ett underlag för bedömning av vilka branscher som ska identifieras och inventeras.

Utifrån insamlade uppgifter i en inventering görs en riskklassning, en första form av riskbedömning, av det förorenade området. Ett område som bedöms kunna innebära mycket stor risk för människors hälsa eller miljön tilldelas riskklass 1. Riskklass 2 bedöms kunna innebära stor risk, riskklass 3 måttlig risk och riskklass 4 liten risk. Mer om detta finns i Naturvårdsverkets rapport 4918 (Naturvårdsverket, 1999a), Metodik för inventering av förorenade områden.

Prioriteringar av områden för fortsatta undersökningar ska i första hand ske ur ett riskperspektiv. Områden med riskklass 1 ska prioriteras för fortsatta undersökningar och utredningar, och i andra hand prioriteras områden med riskklass 2. Syftet med riskklassningen är att bestämma riskens omfattning samt om och hur den behöver minskas genom efterbehandlingsåtgärd.

Tusentals förorenade områden kan komma att behöva åtgärdas och kostnaderna för efterbehandlingsåtgärder är ofta höga. Prioriteringar behövs så att de mest angelägna områdena tas först och största möjliga riskreduktion (nytta) uppnås i förhållande till nedlagda kostnader. Då staten avsätter ett begränsat bidragsbelopp per år för åtgärderna, kan en prioritering på årsbasis också behövas mellan de mest angelägna områdena. I den prioriteringen kan man även behöva ta hänsyn till andra kriterier än riskreduktion för människors hälsa och miljön.

2.3.1 Den nationella planen för fördelning av statliga bidrag för efterbehandling

Prioriteringskriterier och hur prioritering görs mellan åtgärdsansökningar som uppfyller grundförutsättningarna för bidrag framgår av den nationella planen för fördelning av statliga bidrag efterbehandling, Rapport 6720 (Naturvårdsverket, 2016), se även Naturvårdsverkets webbsida: <http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledninga/Foroenade-omraden/Nationell-plan-for-efterbehandling/> .

Naturvårdsverket har tagit fram den nationella planen för att se till att åtgärder vidtas i de mest prioriterade förorenade områdena. Den blir styrande för hur Naturvårdsverket beslutar om bidrag och vägledande för länsstyrelser som söker bidrag.

Målet är att den nationella planen ska ge:

- förståelse för hur Naturvårdsverket prioriterar vid fördelning av bidrag
- översikt över fördelade bidrag över tid
- förutsättningar för en tydlig dialog mellan Naturvårdsverket och länsstyrelserna.

Fem urvalskriterier är vägledande vid beslut om bidragen:

- Tillsynsdriven efterbehandling som kan höja efterbehandlingstakten genom att öka andelen privatfinansierade åtgärder.
- Ökat bostadsbyggande genom att efterbehandla förorenade områden.
- Teknikutveckling som kan höja efterbehandlingstakten och till exempel minska behovet av att deponera massor.
- Färdigställa pågående och initierade projekt vilket möjliggör ett långsiktigt arbete där beslutade åtgärder ska kunna prioriteras och genomföras.
- Effektiv anslagshantering, där Naturvårdsverket bedömer olika ekonomiska aspekter vid fördelningen av bidraget för att få till en så effektiv hantering av anslaget som möjligt.

2.3.2 Sanering av mark inför bostadsbyggande

Från och med 2016 ska även en del av saneringsbidraget användas för att sanera mark inför bostadsbyggande, för att dels underlätta bostadsbyggande men även för att bidra till att miljömålet Giftfri miljö kan nås. Bidrag till sanering av mark inför bostadsbyggande faller inom ramen för 1:4-anslagets anslagspost 5, och vägledning om hur detta bidrag söks finns på Naturvårdsverkets webbsida <http://www.naturvardsverket.se/efterbehandling-infor-bostadsbebyggelse> . Se även i Rapport 6720 (Naturvårdsverket, 2016).

2.4 Regionalt program förorenade områden

Det regionala programmet för förorenade områden är en beskrivning av det aktuella läget avseende förorenade områden i respektive län och planen för det fortsatta efterbehandlingsarbetet. Detta är framförallt en länsstyrelseprodukt med ett informationssyfte, och varje länsstyrelse tar fram programmet för sitt län. Programmet kan vara antingen en skriftlig handling, eller ett webbaserat dokument på länsstyrelsens webbplats. Det ska vara lättläst och begripligt för allmänheten. Det regionala programmet uppdateras minst vart tredje år, men länsstyrelsen kan välja att uppdatera programmet oftare.

Det regionala programmet ska, som en fristående handling alternativt som en hänvisning till en webbplats, lämnas in till Naturvårdsverket i samband med länsstyrelsens ansökan om årligt utredningsbidrag, senast den 31 oktober innevarande år. Om ingen uppdatering har skett, ska en hänvisning göras till det senast uppdaterade regionala programmet. En uppdaterad prioriteringslista (enligt Excelmall) över de mest förorenade områdena i länet ska dock alltid skickas in till Naturvårdsverket senast den 31 oktober innevarande år.

Länsstyrelserna och Naturvårdsverket har tillsammans arbetat fram en mall för hur programmet bör läggas upp. Mallen är inte tvingande, med undantag för prioriteringslistan, som är obligatorisk för alla. Programmet ska minst innehålla angivna rubriker, men det står varje länsstyrelse fritt att utöka informationen.

Det regionala programmet består av tre delar:

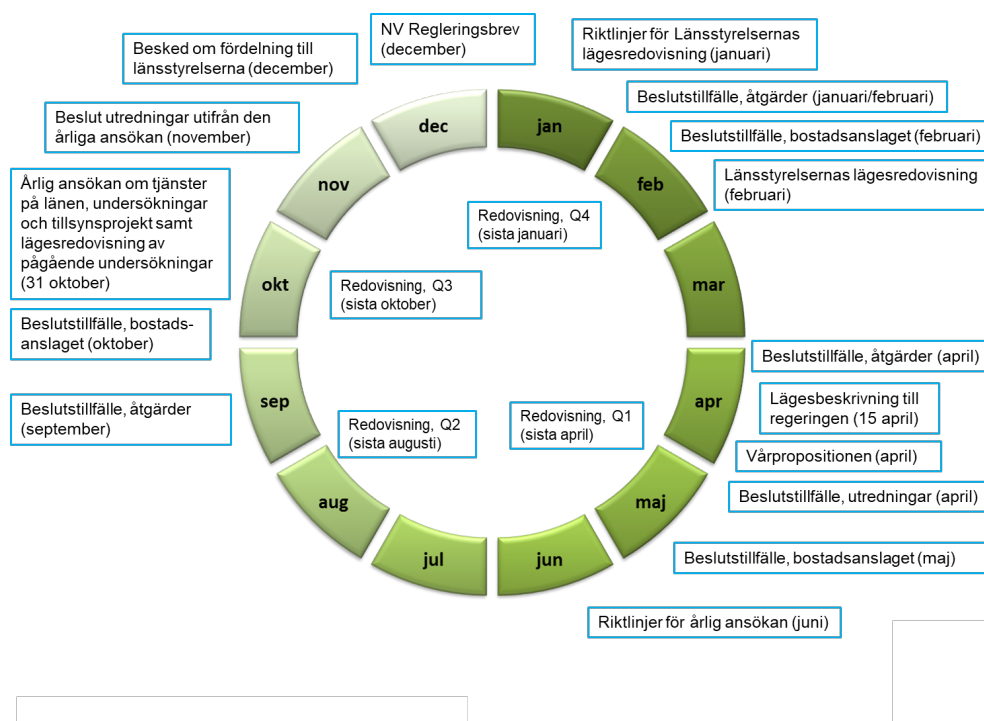
- mål och bakgrund
- läget i länet
- program för inventering, utredningar och åtgärder tre år framåt, samt en bilaga med prioriteringslista över de mest förorenade områdena i länet.

Mallen för det regionala programmet finns att hämta för länsstyrelserna på EBH-portalen (se kap 5.4). I mallen finns under varje föreslagen rubrik vägledning till innehåll. Tillsammans med mallen finns ett dokument med exempeltexter på några av de allmänna styckena som finns i mallen. Exempeltexterna kan byggas ut allteftersom av länsstyrelseanvändarna, med sådant som är allmängiltigt och kan vara av nytta för andra.

Texterna i regionala programmet kan gärna vara kortfattade, men det bör framgå vilka viktigare insatser som gjorts, eventuella förändringar i strategi och motiv för detta samt övriga förändringar av betydelse jämfört med tidigare regionalt program.

3 Bidragsansökan och redovisning

Länsstyrelsernas ansökningar och redovisningar skickas till Naturvårdsverket:	
Sista januari	Kvartalsredovisning för kvartal 4 skickas in
Sista februari	Alla bidragsobjekt ska vara uppdaterade i EBH-stödet
Sista maj	Kvartalsredovisning för kvartal 1 skickas in
Sista augusti	Kvartalsredovisning för kvartal 2 skickas in
Sista oktober	Bidragsansökan utredningsbidrag, prioriteringslista, regionalt program och kvartalsredovisning för kvartal 3 skickas in

Figur 1. Naturvårdsverkets årscykel, som visar när under året olika moment sker.

3.1 Bidrag för tillsynsprojekt

Bakgrund

Enligt 2 § bidragsförordningen (SFS 2004:100) får bidrag, i den utsträckning det finns medel, användas för att finansiera undersökningar och andra utredningar som krävs som underlag för att genomföra efterbehandlingsåtgärder. I detta ingår även tillsynsprojekt. Tillsynsprojekten syftar till att ta fram ny information om ett specifikt ämnesområde och sprida kunskapen inom efterbehandlingsområdet, vilket i sin tur ligger till grund för en kontinuerlig tillförsel av bidragsfinansierade åtgärdsobjekt samt att säkerställa prioriteringsunderlag så att arbetet inriktas på de nationellt mest prioriterade förorenade områdena.

Bidragsansökan

Ansökan om tillsynsprojekt skickas årligen in till Länsstyrelsernas tillsynssamordnare.

Tillsynsprojekt

Länsstyrelsen kan söka bidrag till tillsynsprojekt. Ansökningar och redovisningar skickas till Länsstyrelsernas tillsynssamordnare där all beredning sker. Beslutet för utbetalning fattas av Naturvårdsverket, då detta bidrag kommer från 1:4-anlagets anslagspost 1. Tillsynsprojekten bör kunna främja arbetet även i andra län och kan många gånger lämpligen utföras i samverkan mellan flera län. Projekten ska vara avgränsade i tid. Exempel på projekt kan vara tillsynsvägläsningsinsatser, utbildningsinsatser, framtagande av informationsfoldrar till olika grupper av mottagare och metodutveckling. Ett annat exempel är tillsynsinsatser och expertstöd i samband med ärenden som kan leda fram till ytterligare praxis och där man har ett stort behov av expertstöd. I vissa fall kan projekt sökas för flera år om det bedöms lämpligt.

Utförande och redovisning

Ekonomiska redovisningar görs i kvartalsredovisningarna som skickas in till Naturvårdsverket efter varje kvartal. Bidragsprojekten ska vara uppdaterade i EBH-stödet senast den sista februari varje år enligt villkor i bidragsbesluten, se även årscykeln i figur 1.

3.2 Utredningsbidrag

Bakgrund

Enligt 2 § bidragsförordningen (SFS 2004:100) får bidrag, i den utsträckning det finns medel, användas för att finansiera undersökningar och andra utredningar som krävs som underlag för att genomföra åtgärder. Tilldelat anslag, med belopp i tkr, anges i regleringsbrevet, anslag 1:4 anslagspost 1 respektive anslagspost 5.

Länsstyrelsen får inte använda utredningsbidraget för lönekostnader eller arbete med projektledning på länsstyrelserna, utan det faller inom ramarna för länsstyrelsernas egna förvaltningsanslag. Bidrag kan heller inte sökas för endast genomgång och uppdatering av äldre material (jmf 2 och 3 §§ bidragsförordningen (SFS 2004:100)). Det finns en överenskommelse mellan Naturvårdsverket och länsstyrelserna daterad 21 december 2000, som är gemensam för många sakanslag på miljösidan. Grunden till överenskommelsen var bland annat regeringens budgetproposition 2001 och MARS-projektet (Miljöarbete i regional samverkan) på Naturvårdsverket.

Särskilda medel för länsstyrelsernas styrning och administration av respektive sakverksamhet fördelades efter överenskommelsen centralt från Naturvårdsverket

2001, och det bestämdes att sakanslagen endast skulle belastas med direkta kostnader.

Regeringen flyttade senare i budgetpropositionen för 2002 (prop. 2001/02:1) över dessa särskilda medel (20 miljoner kronor för efterbehandling) för administration med mera från dåvarande sakanslag 34:4 (numera 1:4) direkt till länsstyrelsernas förvaltningsanslag 32:1 (numera 5:1). Det motiv som angavs var ”för att underlätta länsstyrelsernas långsiktiga planering av miljöarbetet”. I propositionen hänvisade man också till miljömålspropositionen (2000/01:130) där det redogörs för behovet av sådana medel. Bidragen fördelas fortfarande på länsstyrelsernas förvaltningsanslag utifrån en nyckel framtagen av länens miljövärdsdirektörer.

Nedan anges huvuddragen av omfattning och utformning för utredningsbidrag. Mer detaljerade uppgifter specificeras i Naturvårdsverkets årliga instruktioner inför ansökan av årligt utredningsbidrag, samt inför ekonomisk redovisning.

Bidragsansökan

Länsstyrelserna kan söka bidrag för undersökningar och utredningar hos Naturvårdsverket. Länsstyrelsens ansökan bygger ofta på en kommuns eller annan huvudmans ansökan till länsstyrelsen. Generellt gäller att utredningarna i projekt som sannolikt kommer att leda till åtgärder bör utföras av den som senare ska vara huvudman för genomförandet. Länsstyrelsen har dock ansvaret för att genomförda undersökningar och utredningar håller god kvalitet.

Utredningsbidragen omfattar undersökningar och utredningar från översiktliga till detaljerade miljötekniska undersökningar samt vid behov upphandlat expert- eller projektledarstöd kopplat till utredningarna. Den enklaste undersökningen ingår i en förstudie och motsvarar en undersökning enligt MIFO fas 2 och den mest omfattande en fullständig huvudstudie. Ansökningarna omfattar inte den senare projekterings/åtgärdsförberedelsefasen.

Ansökan om utredningsbidrag kan bara beviljas om inventering enligt MIFO fas 1 är genomförd för det förorenade området och om objektet är prioriterat. Lämplig ambitionsnivå på undersökningar och utredningar därefter kan variera mellan olika områden, beroende på tillgängligt underlag och syfte. Generellt bör utredningarna ske stegvis. Länsstyrelsen söker dock lämpligen utredningsbidrag i två skeden efter utförd MIFO fas 1:

1. förstudie inklusive översiktlig undersökning (MIFO fas 2 eller liknande)
2. huvudstudie

Såväl en förstudie som en huvudstudie kan innehålla flera utredningar, vars inriktning och omfattning styrs efterhand. Inom varje skede kan därför bidrag vid behov sökas i omgångar. För översiktliga undersökning i förstudien bör objektet vara klassat till riskklass 1 eller 2 enligt MIFO fas 1. För fortsatta undersökningar

bör objektet vara klassat till riskklass 1 enligt MIFO fas 2. Förstudier och huvudstudier beskrivs närmare under egna avsnitt i denna manual.

Ansökan ska senast den 31 oktober innevarande år skickas digitalt till registrator på Naturvårdsverket och avse utredningar för nästkommande år. Eventuella kvarvarande utredningsbidrag per den 31 december, som inte är in-tecknade för några specifika utredningar, ska redovisas i ansökan. Vad ansökan ska innehålla framgår av de instruktioner som Naturvårdsverket skickar ut till länsstyrelserna i juni varje år.

Arbetet med att ta fram ansvarsutredningar kan endast beviljas utredningsbidrag om särskilda skäl finns, enligt 3 § i bidragsförordningen (SFS 2004:100). Ett exempel på särskilda skäl kan vara ett förorenat område över vilket kommunen är tillsynsmyndighet, samtidigt som kommunen har ett efterbehandlingsansvar och då ett jävsförhållande kan uppstå för den handläggare eller kommunjurist som i normala fall bistår miljöförvaltningen vid arbete med ansvarsutredning och skälighetsbedömning. För ansvarsutredningar som avser länsstyrelsernas tillsynsobjekt kan länsstyrelsernas egna tillsynsbidrag användas. Detta gäller oavsett om det finns ett efterbehandlingsansvar eller inte.

Mall för ansvarsutredningar finns i Bilaga 2 i Naturvårdsverkets rapport 6501 (Naturvårdsverket, 2012). Observera att det endast är möjligt att söka om bidrag för utredningsmedel om det inte finns någon som är ansvarig verksamhetsutövare (se MÖD 2014:2 och Mark- och miljööverdomstolens avgörande den 11 december 2017 mål nr M 682-17 och 683-17). För de fall där ansvarig verksamhetsutövare finns ska denne stå för utredningskostnaderna. När projektet framöver kommer in i åtgärdsfas kan denna kostnad avräknas från totalbeloppet.

Till bidragsansökan ska länsstyrelsen, som en fristående handling, bifoga det regionala programmet avseende förorenade områden alternativt hänvisa till tidigare inskickat regionalt program.

I vissa fall kan behov av kompletteringar av ansökan göra att Naturvårdsverket skjuter på beslutet för ett enskilt objekt. Detta beslut kan då fattas vid ett senare tillfälle.

Bidrag för utredningar kan inte sökas som en allmän förstärkning, utan ansökan inklusive kostnadsuppskattning samt motiv till förstärkningen görs på objektsnivå.

Bidragshantering

Bidrag ska användas under det kalenderår beslutet avser. Bidraget betalas ut av Naturvårdsverket till länsstyrelsens bankgirokonto (SCR-konto). Vilket bankgirokonto som används har överenskommit centralt. Utbetalning av bidrag till huvudman ska ske i nära anslutning till att bidragen används.

Om länsstyrelsen under innevarande budgetår behöver justera bidragsbehovet mellan de utredningar som beviljats bidrag eller till nya utredningar ska länsstyrelsen kommunicera förändringarna med Naturvårdsverket. Länsstyrelsen meddelar vilka bidrag som behöver omfördelas och vilka utredningar detta avser (från vad till vad). Om omfördelning är möjligt godkänner Naturvårdsverket omfördelningen av bidrag där det framgår mellan vilka utredningar (objekt) bidragen ska omfördelas. Godkännandet görs skriftligt från Naturvårdsverket.

Om länsstyrelsen bedömer att utredningen inte hinner genomföras under året ska länsstyrelsen informera Naturvårdsverket så tidigt som möjligt. Naturvårdsverket tar därefter ställning till om bidraget kan omfördelas eller ska återbetalas. De bidrag som länsstyrelsen beviljats ska sättas in på ett icke räntebärande konto (statsverkets checkräkning) så att statens räntekostnader minimeras.

Utförande och redovisning

Utredningar utförs i tillämplig omfattning enligt kapitel 4 i denna manual. Erhållna bidrag för utredningar får användas enligt de villkor som ställs i Naturvårdsverkets bidragsbeslut. Uppföljning av genomförda utredningar redovisas enligt nedan.

Objektens status och ekonomisk redovisning avseende utredningar i länet redovisas årligen till Naturvårdsverket via kvartalsredovisningen för kvartal 4. Uppgifter om objekt som fått bidrag till utredningar ska också vara uppdaterade i EBH-stödet senast den sista februari varje år, enligt villkor i bidragsbeslutet. Se även årscykeln i figur 1.

Om ett utredningsprojekt inte drivs vidare till åtgärd ska det skriftligen redovisas till Naturvårdsverket i samband med att utredningen färdigställs. Den redovisningen ska innehålla:

- Ekonomisk slutredovisning,
- Kort motivering till varför projektet inte drivs vidare.

Naturvårdsverket granskar den inkomna redovisningen, och godkänner alternativt begär kompletteringar inom tre månader efter inlämnad redovisning, om inte annat överenskommit med länsstyrelsen. Godkännande meddelas skriftligt till länsstyrelsen.

3.3 Åtgärdsbidrag

Bakgrund

Enligt 2 § bidragsförordningen (SFS 2004:100) får bidrag, i den utsträckning det finns medel, användas för att finansiera åtgärder som på grund av föroreningar behövs för att avhjälpa skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön eller för att förebygga, hindra eller motverka att sådan skada eller olägenhet uppstår. Bidraget kan också användas för att följa upp och utvärdera avhjälpandeåtgärder.

Tilldelat anslag, med belopp i tkr, anges i regleringsbrevet, anslag 1:4 anslagspost 1 respektive anslagspost 5.

Bidragsansökan

Länsstyrelserna kan söka bidrag till efterbehandlingsåtgärder hos Naturvårdsverket. Naturvårdsverket har för avsikt att i första hand fatta beslut om bidrag till åtgärder på bemyndigande. Naturvårdsverket tar emot ansökningar hela året, men har fördelningstillfällen tre gånger per år (januari, april och september). Ansökningarna prioriteras då med hjälp av nationella planen för fördelning av statligt bidrag för efterbehandling av förorenade områden (Naturvårdsverket, 2016).

Ansökan om bidrag för sanering av mark inför bostadsbyggande görs efter den vägledning som finns på Naturvårdsverkets webbsida:

<http://www.naturvardsverket.se/efterbehandling-infor-bostadsbebyggelse>

Naturvårdsverket kan fatta beslut om hela åtgärden eller delar av den. Om Naturvårdsverket tar beslut om bidrag till förberedelser eller endast delar av åtgärderna kan beslut fattas om fortsatt bidrag utifrån en ny eller kompletterande ansökan.

Ansökan kan omfatta förberedelser till efterbehandlingsåtgärder, genomförande av efterbehandlingsåtgärder eller båda projektskedena gemensamt (se även avsnitt i kapitel 4). Det kan vara lämpligt att vid kostsamma och komplicerade projekt dela in projektet och ansökan i etapper. I vissa fall kan det även vara aktuellt att ange flera olika alternativ på etappindelning i ansökan. Om det finns stora osäkerheter vad gäller åtgärdsmetod, kostnader och/eller andra osäkerheter bör endast bidrag för förberedelser till efterbehandlingsåtgärder sökas i ett första skede. En ansökan kan även omfatta en projektreserv. En sådan ska vara baserad på och motiverad av resultat från analys av osäkerheter och projektrisker. Innan ansökan tas fram ska huvudstudien för projektet ha slutförts och vid behov ha kommunicerats med Naturvårdsverket. I huvudstudien ska det ingå en ansvarsutredning avseende efterbehandlingsåtgärder. Mall för ansvarsutredningar finns i Bilaga 2 i Naturvårdsverkets rapport 6501 (Naturvårdsverket, 2012).

En kommun eller annan huvudman (till exempel Sveriges Geologiska Undersökning, SGU, se avsnitt 4.9) ansöker om bidrag hos länsstyrelsen. Utifrån denna ansökan och resultatet av dialogen med Naturvårdsverkets handläggare upprättar länsstyrelsen en ansökan om åtgärdsbidrag. Ansökan ska skickas digitalt till registrator på Naturvårdsverket.

Vad en ansökan om bidrag för efterbehandlingsåtgärder minst ska innehålla framgår av mallen i avsnitt 5.7.

Ansökans olika delar kan redovisas som ett samlat eller flera separata dokument.

Om åtgärden delfinansieras av en ansvarig verksamhetsutövare eller fastighetsägare ska det myndighetsbeslut som bekräftar fördelningen bifogas ansökan. Delfinansieringen kan baseras på frivilliga överenskommelser eller föreläggande/dom. I det fall ett myndighetsbeslut blivit överklagat är utgångspunkten att beslutet ska ha vunnit laga kraft innan statlig finansiering kan bli aktuell. Se även avsnitt 4.10 om statlig delfinansiering vid begränsat ansvar.

Det bör vidare tilläggas att Naturvårdsverket inte beviljar bidrag för de delar det finns ett efterbehandlingsansvar enligt 10 kapitlet miljöbalken. Om det sker en förändring avseende efterbehandlingsansvaret under pågående åtgärd, ska detta omgående kommuniceras med Naturvårdsverket. Det kan till exempel handla om ett fastighetsköp.

Bidrag för åtgärd kan inte sökas som en allmän förstärkning, utan ansökan görs enbart på objektsnivå. Naturvårdsverket beviljar därutöver inte bidrag för efterbehandlingsåtgärder retroaktivt, det följer av 1 d § bidragsförordningen (med hänvisning till Kommissionens förordning nr 651/2014 av den 17 juni 2014) att något efterbehandlingsarbete inte får ha påbörjats avseende det ansökta projektet. Vid mer brådskande eller akuta fall kan det under särskilda förutsättningar vara möjligt att få bidrag för verkställighet eller rättelse.

Bidragshantering

Bidraget betalas ut av Naturvårdsverket till länsstyrelsens bankgirokonton. Bidrag ska användas under det kalenderår beslutet avser. Utbetalning av bidrag till huvudman ska ske i nära anslutning till att bidragen används. De bidrag som länsstyrelsen beviljats ska sättas in på ett icke räntebärande konto (statsverkets checkräkning) så att statens räntekostnader minimeras.

Om länsstyrelsen bedömer att åtgärden inte hinner genomföras under året ska länsstyrelsen informera Naturvårdsverket så tidigt som möjligt. Naturvårdsverket tar därefter ställning i frågan.

Kostnadsberäkningen i ansökan bör revideras efter momenten projektering och upphandling samt löpande under genomförandet. Om ett åtgärdsprojekt fördyras jämfört med den kalkyl som gällde när projektet beviljades åtgärdsbidrag eller den av Naturvårdsverket senast godkända kalkylen, ska Länsstyrelsen genast meddela Naturvårdsverket detta. Detta förutsätter i sin tur att huvudmannen håller Länsstyrelsen informerad om budgetavvikelser. Länsstyrelsen gör en bedömning i varje enskilt fall hur en fördyring ska hanteras. Det kan bli fråga om att till exempel ändra åtgärdens omfattning, ambitionsnivå i åtgärden, eller revideringar i tidsplaner. Naturvårdsverket tar sedan ställning till förslag från Länsstyrelsen. I de fall det är aktuellt med ytterligare bidrag, ska Länsstyrelsen komma in med en tilläggsansökan om förstärkning av bidraget där orsakerna till fördyringen redovisas och motiveras.

Andra ändringar avseende åtgärdsbidrag som länsstyrelsen vill göra ska godkännas av Naturvårdsverket. Det gäller exempelvis omfördelning av beslutade åtgärdsbidrag till ett annat pågående efterbehandlingsprojekt inom länsstyrelsen, eller omfördelning av beslutade åtgärdsbidrag från ett år till ett annat på grund av till exempel försening i projektet. Det behövs en formell ansökan och ett särskilt beslut av Naturvårdsverket för detta.

Utförande och redovisning

Åtgärden utförs enligt denna kvalitetsmanual (se vidare avsnitt i kapitel 4). Erhållna bidrag för efterbehandlingsåtgärder får användas enligt de villkor som ställs i Naturvårdsverkets bidragsbeslut. Uppföljning av genomförd efterbehandlingsåtgärd redovisas enligt nedan.

Ekonomiska redovisningar görs i kvartalsredovisningarna som skickas in till Naturvårdsverket efter varje kvartal. Länsstyrelsen ska också till Naturvårdsverket meddela förändringar och avvikelser av betydelse för projektets genomförande eller omfattning. Det kan till exempel vara ändringar i tidplan eller uppfyllelse av mål. Indikationer på fördröjningar ska omedelbart meddelas Naturvårdsverket. Därutöver ska objektens status (dvs. hur långt man kommit) redovisas årligen genom att senast den sista februari uppdatera detta i EBH-stödet, enligt villkor i bidragsbesluten. Mer detaljerade uppgifter specificeras i Naturvårdsverkets villkor i besluten. Se även årscykeln i figur 1.

Då ett efterbehandlingsprojekt avslutats ska det slutredovisas. Huvudmannen ansvarar för slutrapporteringen till länsstyrelsen. Länsstyrelsen ska sedan lämna in slutrapporten digitalt som en del av slutredovisning till Naturvårdsverket senast sex månader efter slutbesiktningen. Vad en slutrapport från huvudmannen och vad en slutredovisning från länsstyrelsen ska innehålla framgår av mallarna i kapitel 5.

3.4 Bidrag för verkställighet, rättelse på felandes bekostnad eller särskilt kritiska objekt

Bakgrund verkställighet eller rättelse på felandes bekostnad

I syfte att avhjälpa eller förebygga en föroreningskada kan en tillsynsmyndighet begära verkställighet enligt 26 kap. 17 § miljöbalken eller meddela beslut om rättelse på felandes bekostnad enligt 26 kap. 18 § miljöbalken. Om tillsynsmyndigheten har meddelat ett föreläggande eller förbud som inte följs ska Kronofogden efter begäran från tillsynsmyndigheten verkställa dess beslut. Som alternativ till att begära verkställighet kan tillsynsmyndigheten besluta om att rättelse ska vidtas på den felandes bekostnad.

Rättelse på felandes bekostnad kan vara aktuellt om det finns skäl att anta att ett föreläggande eller förbud inte skulle följas, eller att det inte tillräckligt snabbt eller effektivt skulle leda till det önskade resultatet. Till exempel kan rättelse på felandes

bekostnad komma ifråga då det är nödvändigt med ett skyndsamt agerande för att undanröja en hälso- eller miljörisk. Beslut om rättelse på den felandes bekostnad får meddelas utan föregående föreläggande eller förbud, om tillsynsmyndigheten med hänsyn till risken för allvarliga skador finner att rättelse bör göras genast eller det finns andra särskilda skäl. En förutsättning för att kunna verkställa eller utföra rättelse på felandes bekostnad för ett överklagat beslut är att beslutet förenats med ett verkställighetsförordnande. Annars måste ett lagakraftvunnet beslut avvaktas. Om det finns anledning att misstänka att det kan bli problem med delgivningen kan beslut även i dessa fall behöva förenas med verkställighetsförordnande.

Mer uppgifter om verkställighet och rättelse på felandes bekostnad finns i Naturvårdsverkets allmänna råd om tillsyn (NFS 2001:3) angående 26:17 MB, Naturvårdsverkets handbok om tillsyn (2001:4), författningskommentarerna till 26:17 och 26:18 i miljöbalkspropositionen samt Naturvårdsverkets vägledning om efterbehandlingsansvar (Naturvårdsverket, 2012).

Samråd

Aktuell tillsynsmyndighet ska ha samråd med Naturvårdsverket enligt 29§ förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd, innan miljöbalkens 26 kap. 17 § eller 18 § tillämpas. Då dessa ärenden brådskar skickar tillsynsmyndigheten lämpligen ett e-postmeddelande till Naturvårdsverket, med beskrivning av ärendet och tänkt tillsynsåtgärd. Relevanta förelägganden bör bifogas. Naturvårdsverket lämnar därefter besked huruvida det finns förutsättningar att handlägga en ansökan om bidrag för verkställighet, rättelse på felandes bekostnad eller särskilt kritiska objekt i det aktuella fallet. I undantagsfall, då risken för negativa konsekvenser är så överhängande att samråd inte hinner ske innan åtgärd måste vidtas, får dock tillsynsmyndigheten fatta beslut utan samråd.

Bakgrund särskilt kritiska objekt

Naturvårdsverket har även möjlighet att i vissa fall ge bidrag till särskilt angelägna kritiska objekt där beslut om verkställighet enligt 26 kap. 17 § miljöbalken eller beslut om rättelse på felandes bekostnad enligt 26 kap. 18 § miljöbalken inte är möjligt.

Enligt Naturvårdsverket regleringsbrev med villkor för anslag 1:4 (anslagspost 1) femte stycket får anslagsposten användas till att avhjälpa föroreningsskador som är särskilt angelägna från risksynpunkt och till akuta avhjälpandeinsatser. Dessa objekt utgörs främst av objekt utan en utpekad verksamhetsutövare, och bedöms som särskilt brådskande eller kritiska.

Bidragsansökan

Länsstyrelsen kan söka bidrag för verkställighetskostnader och kostnader med anledning av beslut om rättelse på den felandes bekostnad samt till särskilt kritiska objekt. Förutsättningarna för bidraget framgår av 1 d § bidragsförordningen (SFS

2004:100). Om kommunen är huvudman för åtgärden söker de bidraget hos länsstyrelsen som i sin tur söker hos Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket prioriterar att i första hand bevilja bidrag för förebyggande åtgärder med syftet att förhindra en akut risk för föroreningskada. Det kan till exempel handla om att omhänderta farliga kemikalier, förhindra att ledningar fryser sönder eller övertäckning av särskilt riskfyllda massor på speciellt olämpliga platser. Skadan kan också redan ha skett, till exempel genom en olycka såsom ett oljeläckage och där beslut om rättelse på felandes bekostnad för att förebygga vidare spridning (efter Räddningstjänstens första insats) kan komma att bli nödvändigt. Åtgärderna genomförs för att förhindra/stoppa den akuta risken och ska inte ses som en fullständig åtgärd. Efter att de första akuta riskerna är åtgärdade ska objekt hanteras enligt den ordinarie bidragsprocessen.

Bidraget avser endast åtgärder, men ett visst mått av efterföljande provtagning kan ingå som en naturlig del för att verifiera kvalitén av genomförd åtgärd. Provtagningen ska dock vara av begränsad karaktär och inte utgöra en huvudsaklig kostnad i ansökan. En bedömning av vad som anses skäligt görs i varje enskilt fall.

Bidrag för avhjälpande av föroreningskada i mark, grundvatten, ytvatten, sediment, byggnader och anläggningar som inte är av samma brådskande karaktär bör hanteras inom ramen för utrednings- och åtgärdsbidrag, se avsnitt 3.2 och 3.3. I fall då det är aktuellt med verkställighet, bör Kronofogdens arbete med att söka efter utmätningsbara tillgångar avvaktas innan beslut om bidrag kan fattas. Även bidrag för rättelse på felandes bekostnad i de fall där det finns flera ansvariga har låg prioritet.

I bidragsansökan ska det tydligt framgå vilken av de tre olika omständigheterna som ansökan avser:

1. Verkställighet,
2. Rättelse på felandes bekostnad, eller
3. Särskilt kritiskt objekt.

Ansökan för särskilt kritiska objekt kan endast göras om omständighet 1 och 2 inte är tillämpliga för objektet. Notera att bidrag för särskilt kritiska objekt söks enligt 6 § bidragsförordningen (SFS 2004:100).

Enligt 6 a § bidragsförordningen (SFS 2004:100) ska ansökan innehålla:

- samtliga förelägganden som meddelats verksamhetsutövaren avseende den aktuella föroreningskadan,
- uppgift om huruvida avhjälpandet brådskar och de omständigheter som i så fall gör att avhjälpandet brådskar,
- en beskrivning av vilka hälso- och miljörisker som föroreningskadan kan innebära,

- en beskrivning av de avhjälpandeåtgärder som vidtagits eller avses att vidtas,
- en kostnadskalkyl,
- en beskrivning av hur uppföljning och utvärdering av åtgärderna avses att genomföras samt en redogörelse för vilka fortsatta insatser som kan komma att behövas.

Om aktuellt bör ansökan också innehålla:

- uppgift som styrker att bolaget/konkursboet saknar tillgångar (t.ex. redovisning från konkursförvaltaren),
- kopia på tillsynsmyndighetens ansökan om verkställighet till kronofogden samt uppgift om kronofogdemyndighetens ärendenummer (om 26 kap. 17 § miljöbalken avses).

När är det möjligt att ansöka om bidrag för verkställighet, rättelse på felandes bekostnad eller för särskilt kritiska objekt?

Eftersom bidrag för verkställighet, rättelse på felandes bekostnad eller kritiska objekt, inte prioriteras inom den ordinarie prövningen av länsstyrelsens ansökningar om åtgärdsbidrag från det statliga anslaget 1:4 ställs höga krav på hur akuta avhjälpandeåtgärderna bedöms vara. Det som menas med akut i detta avseende är där det är så bråttom med kritiska och brådskande objekt att de inte kan vänta på den ordinarie fördelningsprocessen, och att de behöver åtgärdas inom högst ett år. Åtgärderna genomförs för att förhindra eller stoppa den akuta risken och ska inte ses som en fullständig åtgärd. Efter att de första akuta riskerna är åtgärdade ska objektet ifråga återgå till den ordinarie bidragsprocessen. Ansökan kan därmed omfatta nedanstående typer av objekt:

- Objekt där en åtgärd bedöms så brådskande att den inte kan hanteras inom ramen för ordinarie bidragsprocessen.
- Objekt där det föreligger akuta hälsorisker vid vistelse på området genom risk för direktexponering av föroreningar.
- Objekt som nu eller på kort sikt (inom tre år) innebär risk för allvarliga skador på värdefulla vattentäkter (sammantagen vattenförsörjning nu eller i framtiden för mer än 50 personer eller ett dygnsuttag på mer än 10 m³),
- Objekt som nu eller på kort sikt (inom tre år) innebär risk för allvarliga skador på värdefulla naturområden (skyddade områden, riksintresse, Natura 2000-områden). Med allvarliga skador menas att de skyddsvärden som motiverar skyddet eller klassningen helt eller i betydande omfattning förstörs, till exempel att arter eller biotoper försvinner.

- Objekt med pågående föroreningsspridning där spridningsproblematiken riskerar att förvärra situationen inom ett större påverkansområde, eller där risk för permanent skada föreligger.

Inom detta bidragsområde ingår däremot inte:

- kostnader för långsiktiga kontinuerliga åtgärder så som skyddspumpning m.m. Åtgärder av sådan karaktär ansöks inom ramen för ordinarie anslag.
- kostnader för mindre åtgärdslösningar så som staket, varningsskyltar m.m.

3.5 Förenklat ansökningsförfarande

Bakgrund

Det finns ett stort antal objekt som bedöms motsvara riskklass 2 enligt MIFO, men där förorenings omfattning ändå är begränsad. Det finns således ett åtgärdsbehov för avhjälpande av risk som överensstämmer med grundförutsättningarna för prioritering, men dessa objekt riskerar ändå att inte bli åtgärdade då de är lägre prioriterade än större riskklass 2-objekt eller riskklass 1-objekt. Eftersom Naturvårdsverket som regel ställer långtgående krav på utredningarnas omfattning finns en påtaglig risk för att kostnaderna för utredningsarbetet kan komma att överstiga kostnaderna för själva åtgärden vid denna typ av objekt. Vidare riskerar de omfattande kraven på utredningar att göra hanteringen av denna typ av objekt mer tidskrävande än nödvändigt. Det bedöms därmed inte alltid vara motiverat med samma krav vid denna typ av objekt. En bedömning av detta behöver dock göras i det enskilda fallet utifrån den förväntade nyttan av utredningarna för att hantera riskerna på objektet relaterat till åtgärds kostnader och projektrisken.

Det förenklade ansökningsförfarandet ska göra det möjligt för den sökande att ansöka om åtgärdsbidrag från anslagspost 1 för mindre projekt i riskklass 1 och 2, där Naturvårdsverket kan besluta om åtgärdsbidrag om högst 1,5 mnkr, baserat på ett mindre omfattande utredningsunderlag.

Under beredning av ett projekt, och i god tid innan länsstyrelsen inkommer med en ansökan, bör samråd ske mellan länsstyrelsen och Naturvårdsverket, för att säkerställa att det finns förutsättningar för att projektet kan bli beviljat åtgärdsbidrag enligt modellen för förenklat ansökningsförfarande.

Bidragsansökan

Samma regelverk gäller för förenklat ansökningsförfarande som för ansökningar i övrigt d.v.s. det som står angivet i 6 § punkt 1–11 bidragsförordningen (SFS 2004:100) om avhjälpande av föroreningskador och statligt stöd för sådant avhjälpande. Undantaget är att det vid ansökan av bidrag genom förenklat

ansökningsförfarande inte ställs fullt lika långtgående krav på utredningsmaterialets omfattning.

Krav på utredningsunderlag:

- En uppdaterad ansvarsutredning, som bifogas med ansökan.
- En utredning av objektet som motsvarar minst en komplett MIFO 2.
- En förenklad riskbedömning.

För att säkerställa att de bidrag som betalas ut via Naturvårdsverkets 1:4-anslag går till att bekosta de mest prioriterade projekten och för att säkerställa att bidragen leder till störst miljönytta prioriteras varje tilltänkt åtgärdsprojekt på en nationell nivå. Riktlinjerna för hur detta går till finns bl.a. beskrivet i Nationell plan för fördelning av statliga bidrag för efterbehandling. Projekt där bidrag söks genom förenklat ansökningsförfarande ingår i den nationella prioriteringen och särbehandlas inte i detta avseende. De objekt som finansieras på detta sätt måste fortsatt leva upp till de miljö- och hälsomässiga grundförutsättningarna och prioriteras utifrån de urvalskriterier som finns i den nationella planen.

Bidragshantering, utförande och redovisning

Samma regelverk gäller för åtgärder som beviljats åtgärdsbidrag genom förenklat ansökningsförfarande som för bidragsfinansierade åtgärder i övrigt (se vidare avsnitt 3.3).

4 Arbetsätt och organisation

4.1 Efterbehandlingsprocessen

Efterbehandling av förorenade områden är ofta komplexa projekt som måste genomföras stegvis, se figur 2. Vid varje steg ökar kunskapen om området och om vilken efterbehandlingsåtgärd som är lämplig för platsens specifika förhållanden. Naturvårdsverkets utgångspunkter för efterbehandling (se kap. 2.1) är vägledande för hela efterbehandlingsprocessen. Efterbehandlingsprojekt som finansieras med statliga bidrag ska kunna tjäna som förebild för liknande projekt med annan finansiering.

Innehåll och redovisning av de statligt finansierade efterbehandlingsprojekten bör utformas likartat. Det underlättar handläggningen och säkrar kvaliteten. Som regel kan projekten inordnas i projektskedena initiering, förstudie, huvudstudie, förberedelser, genomförande och uppföljning. Projektskedena utgör tillsammans den efterbehandlingsprocess som Naturvårdsverket, länsstyrelserna och kommunerna eller andra huvudmän normalt ska arbeta efter.

Inför varje nytt projektskede är det lämpligt att huvudmannen granskar hela projektet och tar beslut om att avbryta eller gå vidare och söka finansiering för nästa skede. Utredningsbidrag till förstudie inklusive MIFO fas 2 respektive huvudstudie samt förberedelser i vissa fall beskrivs under kap. 3.2. Bidrag för projektskedena förberedelser, genomförande och uppföljning beskrivs under åtgärdsbidrag i kapitel 3. Ur bidragssynpunkt hanteras skedena genomförande och uppföljning normalt ihop.

Beroende på förutsättningarna i det enskilda projektet kan olika skeden eller aktiviteter slås samman eller utföras parallellt, på samma sätt som det ibland kan krävas en ytterligare uppdelning. Beskrivna projektskeden och tillhörande övergripande aktiviteter i tabell 1 har sitt ursprung i Naturvårdsverkets rapport 4803.

En riskbedömning görs inom varje utredningsskede i efterbehandlingsprocessen. Allteftersom underlaget förbättras kan bedömningen av riskerna bli säkrare. I huvudstudieskedet ska riskbedömningen kunna svara på frågorna:

- Vilka risker innebär föroreningssituationen idag och i framtiden?
- Hur mycket behöver riskerna minskas för att undvika skador på hälsa och miljö?

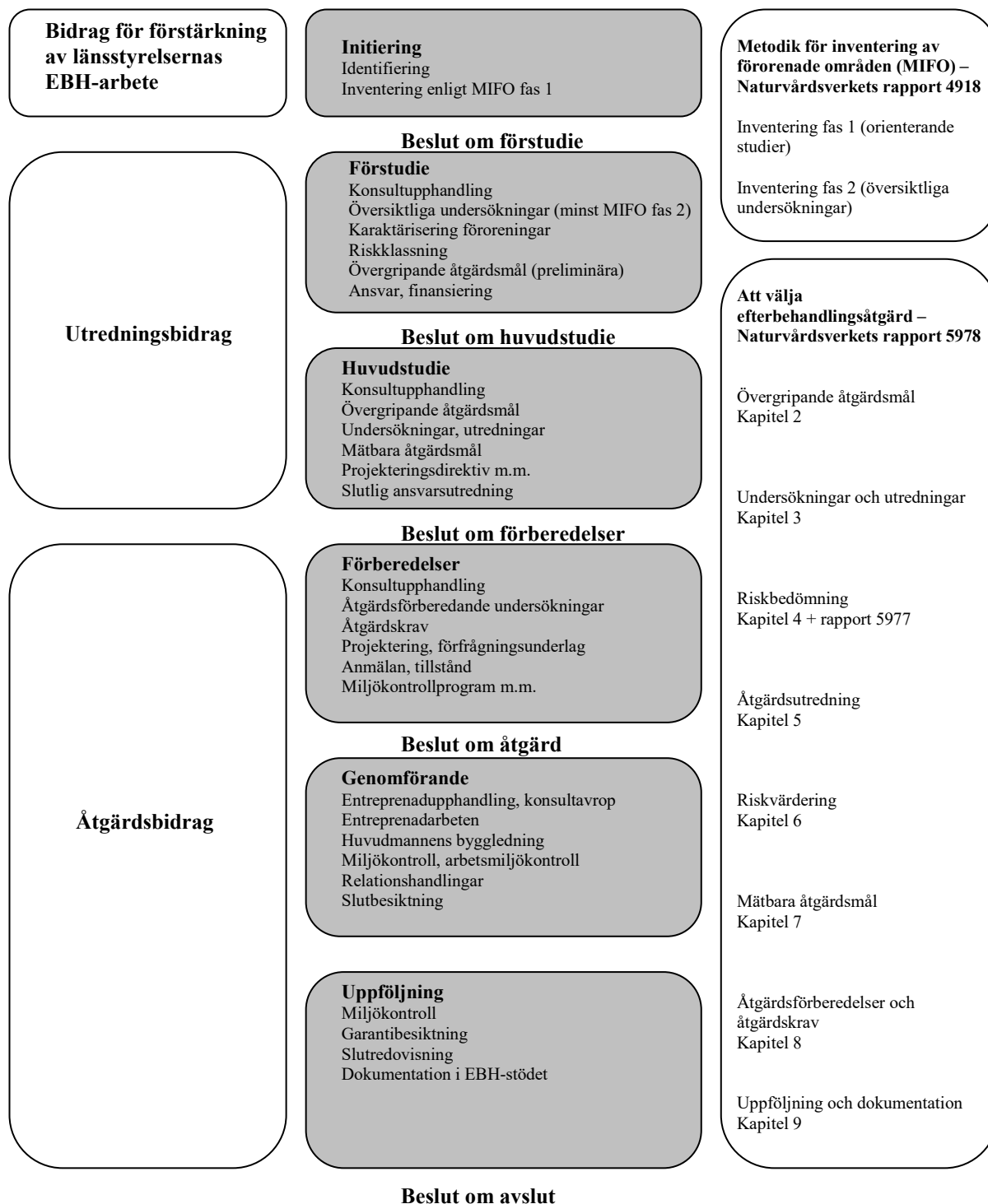
Tabell 1. Beskrivna projektskeden och tillhörande övergripande aktiviteter

Aktiviteter	Projektskeden					
	Initiering	För-studie	Huvud-studie	För-beredelser	Genom-förande	Upp-följning
Identifiering	X					
Inventering	X	X				
Upphandling		X	X	X	X	X
Undersökning, Utredning		X	X	X		
Anmälan, tillstånd m.m.		X*	X*	X		
Projektering				X	X	
Utförande					X	X
Miljökontroll				X	X	X
Information		X	X	X	X	X

* Om undersökningen bedöms kunna medföra mer än ringa risk för ökad förorenings-spridning eller exponering.

Genom hela processen behöver man hantera osäkerheter både vad gäller till exempel risker, metodval, genomförande och kostnader. Inledningsvis, när underlaget är litet, bör man vara försiktig i sina antaganden. När säkerheten i dataunderlaget ökar kan bedömningen göras mer konkret. Vidare bör en strukturerad dokumentation påbörjas tidigt i processen. Alla inblandade och andra intresserade måste kunna förstå och följa beslutsprocessen samt projektets målsättningar, genomförande och resultat. Dokumentationen är inte minst värdefull när erfarenheterna av projektet ska slutrapporteras. Lika viktigt som att dokumentera från start är det att initialt analysera och planera för vilka informations- och kommunikationsinsatser som kan bli aktuella i olika projektskeden.

I följande avsnitt 4.2–4.7 anges syfte med de olika projektskedena samt vad de omfattar. Mer att läsa om osäkerheter och dokumentation i riskbedömningar finns i Naturvårdsverkets rapport 5977 (avsnitt 5.9 respektive kapitel 6). Mer om dokumentation av processen att välja efterbehandlingsåtgärd finns i Naturvårdsverkets rapport 5978, kapitel 9. Riskkommunikation beskrivs kort i avsnitt 7.4 i rapport 5978, medan konkreta hjälpmedel i form av checklistor finns i rapport 5664, utgiven av Naturvårdsverket inom kunskapsprogrammet Hållbar sanering (Asplund m.fl., 2007).

Figur 2. Illustration över efterbehandlingsprocessen (baserad på Naturvårdsverket 2009a, 1999a och tidigare version av kvalitetsmanualen).

Registrering av data i EBH-stödet

Länsstyrelserna äger och förvaltar gemensamt en databas för förorenade områden, EBH-stödet. I EBH-stödet samlas uppgifter om områden som är eller kan vara förorenade. Ett syfte med EBH-stödet är att informationen ska vara lättillgänglig och kunna utgöra ett underlag för det bidragsfinansierade arbetet med förorenade områden. Det är även avsett att vara underlag för arbete med annat efterbehandlingsrelaterat arbete såsom tillsynsärenden, tillståndsprövning, fysisk planering och fastighetsöverlåtelse. För att EBH-stödet ska kunna fylla sitt syfte är det viktigt att nya uppgifter och resultat från efterbehandlingsprocessens olika skeden som beskrivits ovan, förs in i EBH-stödet, se vidare i riktlinjerna och rekommendationerna i EBH-stödets manual.

4.2 Initiering

Efterbehandlingsprocessen börjar med information eller misstanke om att ett område är så förorenat att det kan utgöra en oacceptabel risk för människors hälsa eller miljön. Arbetet med identifiering och inventering enligt MIFO fas 1 hör till detta initieringsskede. Syftet med en inventering är att kunna göra en bedömning av om objektet är prioriterat för undersökningar inom ramen för en förstudie. Utifrån insamlat underlag görs en första form av riskbedömning, kallad riskklassning. Inventeringsarbetet utgör även ett viktigt underlag för genomförandet av de fortsatta undersökningarna.

En nationell prioritering av vilka branscher som i första hand endast ska identifieras och vilka som ska inventeras finns redovisad i den så kallade branschlistan. Det bidragsfinansierade identifierings- och inventeringsarbetet (av nedlagda verksamheter) har slutförts vid årsskiftet 2015/2016, men nya objekt eller uppgifter kan tillkomma. För anläggningar där verksamheten är i drift ska inventeringsarbetet drivas inom den ordinarie tillsynen. Detta arbete sker löpande och kommer att fortsätta även framåt i tiden.

Initieringsskedet för ett efterbehandlingsprojekt ska omfatta följande aktiviteter:

- **Identifiering**

Identifieringen utgår från branschlistan. Ett objekt anses identifierat när uppgifter om objektnamn, bransch, fastighetsbeteckning och koordinater fastställts. Utifrån branschtillhörighet tilldelas sedan objektet en branschklass (BKL 1-4). Om möjligt ska även verksamhetstid, storlek på verksamheten samt verksamhetsutövare anges.

Branschlistan tillsammans med resultatet från identifieringen utgör ett underlag för en första prioritering av vilka områden som ska inventeras. Om det bedöms

vara prioriterat att utföra en inventering med riskklassning, går man vidare enligt nedan.

- **Inventering**

I inventeringen sammanställs uppgifter om verksamhetshistorik och påverkande omgivningsfaktorer. Uppgifterna ska kunna utgöra ett underlag för en riskklassning av objektet, planering av en översiktlig undersökning (se vidare kapitlet om förstudier) samt för en bedömning av ansvarsfrågan.

- **Preliminär bedömning av föroreningarnas farlighet, föroreningsnivån, spridningsförutsättningar, känslighet och skyddsvärde samt riskklassning enligt MIFO fas 1.**

Underlaget för dessa bedömningar ska motsvara innehållet i MIFO fas 1 i Naturvårdsverkets vägledning för inventering av förorenade områden, rapport 4918 (Naturvårdsverket, 1999a). Se även avsnitt om bedömning av föroreningsnivån. En riskklassning ska göras enligt vägledningen.

Riskklassningen utgör sedan ett beslutsunderlag för vilka objekt som ska prioriteras för fortsatta undersökningar och utredningar. Om objektet inte är prioriterat avbryts bidragsfinansieringen. Är objektet prioriterat går man vidare enligt nedan.

- **Preliminär bedömning av ansvar för finansiering av undersökningar och utredningar.**

Om objektet är prioriterat för fortsatta undersökningar och utredningar (se kap. 2.2) görs en preliminär bedömning av utredningsansvaret enligt Bilaga 2 i Naturvårdsverkets rapport 6501 (Naturvårdsverket, 2012).

I detta skede kan en redovisning av ansvaret i en kort text enligt 2 kap., 10 kap. och/eller 26 kap. 21 och 22 §§ miljöbalken tillsammans med ett utdrag från exempelvis Näringslivsregistret och fastighetsregistret vara en lämplig omfattning. Redovisningen bör även omfatta fastighetsägarens nytta av utredningar, eftersom det många gånger är de första inledande undersökningarna som är till störst nytta för fastighetsägaren. Vidare ska det också göras en bedömning av vem som är tillsynsmyndighet.

Observera att bidrag endast kan ges i de fall då det inte finns en ansvarig verksamhetsutövare eller fastighetsägare enligt 10 kap. miljöbalken. För de fall det finns en ansvarig verksamhetsutövare ska denne stå för utredningskostnaderna. När projektet framöver kommer in i åtgärdsfas kan denna kostnad avräknas från totalbeloppet.

- **Förslag till innehåll i och kostnader för en förstudie.**

När det är aktuellt att ansöka om bidrag anges de aktiviteter som ska genomföras under förstudieskedet och kostnaderna för dessa.

MIFO-blanketter och andra relevanta uppgifter och eventuella rapporter ska dokumenteras och sparas i EBH-stödet i enlighet med riktlinjer och rekommendationer i EBH-stödets manual.

4.3 Förstudie

Om riskklassningen efter MIFO fas 1 i initieringsskedet tyder på att området kan innebära stor till mycket stor risk för människors hälsa eller miljön följer förstudieskedet. En förstudie utgår från en MIFO fas 1-inventering och omfattar bland annat översiktliga undersökningar samt en ansvarsutredning med bedömning av ansvar för utredningar. Tidigt i efterbehandlingsprocessen formuleras övergripande åtgärds mål, om möjligt redan i preliminär form i förstudieskedet. De anger vilken användning eller funktion som ett område ska kunna ha efter genomförd åtgärd eller vilken påverkan och störning som är acceptabel eller inte acceptabel i omgivningen.

Bidrag kan vid behov sökas i olika omgångar. I de fall det inte är känt om det förekommer föroreningar vid det aktuella objektet kan det vara lämpligt att utföra förstudien i två etapper. Den första etappen omfattar enbart översiktlig undersökning/-ar och riskklassning, medan den andra etappen omfattar en initial bedömning av eventuellt åtgärdsbehov och beskrivning av vad en huvudstudie ska ge svar på.

Syftet med den första etappen är att ta reda på om området är förorenat eller inte, göra en riskbedömning i form av en riskklassning enligt MIFO fas 2 samt en bedömning av om det är prioriterat med fortsatta utredningar. I vissa fall kan det inledningsvis vara tillräckligt att göra en enklare form av MIFO fas 2 - undersökning. Många gånger kan det vara effektivt att samordna och utföra översiktliga undersökningar vid flera objekt samtidigt.

Syftet med den andra etappen är att bedöma om det finns ett behov av efterbehandlingsåtgärder. Om det bedöms finnas ett potentiellt åtgärdsbehov och det bedöms vara prioriterat att utföra dessa, tas riktlinjer fram för de aktiviteter som ska utföras i huvudstudien. Det vill säga vilka frågeställningar som ska besvaras, vad som ska göras och vad det kostar.

Är det redan från början klarlagt att det förekommer föroreningar och att objektet är prioriterat för fortsatta utredningar, kan den första etappen utgå. Om det under förstudien framkommer att objektet inte är prioriterat eller att det saknas behov av åtgärder, ska bidragsfinansieringen av projektet avbrytas och genomförda utredningar slutredovisas.

I förstudiens första etapp bör minst följande ingå:

- **Inventering av ytterligare faktauppgifter**

Vid behov förbättras underlaget när det gäller verksamhetshistoriken för att kunna planera undersökningarna bättre och för att bedömningen av ansvarsfrågorna ska bli säkrare.

- **Översiktlig undersökning, provtagning och analys**

Undersökningarna utförs med en ambitionsnivå som minst motsvarar MIFO fas 2. Det är viktigt att resultaten från undersökningarna kan utgöra ett säkert bedömningsunderlag för en riskklassning enligt MIFO fas 2. För att uppnå det, kan det i vissa fall behövas en eller i något enstaka fall flera kompletteringar av undersökningarna. Provtagningar utförs enligt instruktioner i avsnitt 4.8.

- **Karakterisering av föroreningarna samt så långt möjligt ett klarläggande av föroreningarnas farlighet, föroreningsnivån, påverkan, spridning, omgivningens känslighet och skyddsvärde samt riskklassning enligt MIFO fas 2.**

Här anges vilka föroreningar som hittats och om analyser, tester och fältnoteringar indikerar ytterligare föroreningar. Bedömningar och riskklassning utförs enligt Naturvårdsverkets rapport 4918 (Naturvårdsverket, 1999a). Angående indelning av tillstånd i rapportens bilaga 4 och indelning av avvikelse från jämförvärde i bilaga 5, se kap. 2.1. Riskklassningen utgör ett beslutsunderlag av vilka objekt som ska prioriteras för fortsatta undersökningar och utredningar. Om det inte är prioriterat med fortsatta undersökningar avbryts bidragsfinansieringen av projektet och utredningarna slutredovisas.

I förstudiens *andra etapp* bör minst följande ingå:

- **Undersökning, provtagning och analys**

Resultaten från undersökningarna i förstudien ska kunna utgöra ett underlag för en bedömning av om det föreligger ett åtgärdsbehov eller inte. Om underlaget inte bedöms vara tillräckligt, görs ytterligare undersökningar i detta syfte. Provtagningar utförs enligt instruktioner i avsnitt 4.8.

- **Problembeskrivning och konceptuell modell**

Den kunskap som hittills erhållits om föroreningssituationen sammanställs och sammanfattas i en första problembeskrivning inklusive konceptuell modell för området. Se Naturvårdsverkets vägledande rapport 5977 om riskbedömning, bland annat avsnitt 3.3 och bilaga 1.

- **Preliminär formulering av övergripande åtgärds mål**

Redan under förstudien bör övergripande åtgärds mål föreslås. Under huvudstudien preciseras och beslutas såväl övergripande som mätbara åtgärds mål. Läs mer om övergripande åtgärds mål i Naturvårdsverkets rapport 5978, kapitel 2.

- **Bedömning av åtgärdsbehov**

Här bedöms risker med att inte vidta någon åtgärd samt en bedömning av områdets utveckling vid ett nollalternativ, det vill säga om inga efterbehandlingsåtgärder vidtas. Baserat på problembeskrivningen, riskklassningen och beskrivningen av nollalternativet bedöms om det finns ett behov av riskreduktion och därmed om det kan finnas ett behov av efterbehandlingsåtgärd. Om det inte bedöms finnas ett efterbehandlingsbehov avbryts bidragsfinansieringen av projektet här och utredningarna redovisas.

- **Bedömning av aktiviteter, resurser och kostnader för fortsatt arbete under huvudstudien**

Här anges de aktiviteter som ska utföras under huvudstudien. För varje aktivitet görs en kostnadsuppskattning.

- **Bedömning av osäkerheter**

Här görs en bedömning av osäkerheterna i hittills framtaget underlag, så långt det är möjligt i detta skede. En mer detaljerad bedömning av osäkerheter och projektrisker görs dels i huvudstudie, dels vidare i förberedelseskedet, se avsnitt i kapitel 4.

- **Ansvarsutredning med bedömning av ansvar för utredningar samt av finansieringsmöjligheter**

Syftet med ansvarsutredningen är att klargöra om det finns ett utredningsansvar enligt 2 kap., 10 kap. och/eller 26 kap. 21 och 22 §§ miljöbalken. Arbetet med att utreda ansvaret påbörjas redan under initieringsskedet och fortsätter sedan löpande under förstudien. Inför en huvudstudie ska en ansvarsutredning avseende utredningsansvaret vara klar och bifogas bidragsansökan till Naturvårdsverket, se Bilaga 2 i Naturvårdsverkets rapport 6501 (Naturvårdsverket, 2012). Naturvårdsverkets handläggning av bidragsansökan sker i enlighet med bestämmelserna i förvaltningslagen (2017:900), FL.

EBH-stödet ska uppdateras och framtagna rapporter inom förstudien ska sparas i EBH-stödet i enlighet med riktlinjerna och rekommendationerna i EBH-stödets manual.

4.4 Huvudstudie

I de fall resultat och slutsatser i förstudien visar på att det kan finnas ett åtgärdsbehov utreds objektet vidare inom ramen för en huvudstudie. Målet med en huvudstudie är att ta fram ett bra underlag för beslut om bidrag till åtgärdsförberedelser eller åtgärder. Länsstyrelsen ansvarar för att innehållet i genomförd huvudstudie omfattar vad som anges nedan och i ansökan samt att den uppfyller de krav som ställs i bidragsbeslut. Vid behov kan en avstämning kring huvudstudiens innehåll eller vissa specifika frågor göras med Naturvårdsverkets handläggare innan huvudstudiearbetet avslutas. Detta för att eventuella synpunkter

ska kunna omhändertas medan huvudstudiearbetet fortfarande pågår och medan huvudmannen har gällande avtal med utförande konsult. Avstämning kan lämpligen ske inom ramen för kontaktskapet mellan länsstyrelsen och Naturvårdsverket.

Syftet med ingående utredningar i en huvudstudie är att komma fram till bästa möjliga efterbehandlingsåtgärd för det förorenade området. Utredningsprocessen för att välja efterbehandlingsåtgärd beskrivs i Naturvårdsverkets rapport 5978 och den ska följas i tillämplig omfattning. Utifrån underlaget från förstudien planeras de fortsatta undersökningarna och utredningarna. Utredningarna bör genomföras stegvis där behovet av att gå vidare övervägs efter varje steg. Om projektet avbryts ska genomförda utredningar slutredovisas. Undersökningsresultaten tillsammans med de övergripande åtgärdsmålen ligger sedan till grund för efterföljande riskbedömning. Om riskbedömningen visar att det finns en oacceptabel risk för människors hälsa eller miljön, behöver olika åtgärdsalternativ utredas i en åtgärdsutredning. Alternativen ska kunna utgöra ett underlag för värdering av olika ambitionsnivåer. Att ha med noll- och maxalternativet är viktigt för att se ramarna och kunna hitta en rimlig ambitionsnivå.

Naturvårdsverkets utgångspunkter för efterbehandling har formulerats utifrån långsiktighet och hållbarhet i syfte att skydda hälsa, miljö och naturresurser nu och i framtiden. Utöver detta finns det fler aspekter som bör vara vägledande i åtgärdsutredningen. Dessa är:

- Efterbehandlingsåtgärderna bör reducera miljö- och hälsoriskerna så långt det är tekniskt möjligt och ekonomiskt rimligt.
- Åtgärderna bör vara av engångskaraktär.
- Skador som kan uppstå under genomförandet ska vara mindre än de skador som totalt kan komma att orsakas av det förorenade området.
- De avslutade åtgärderna bör inte annat än under en övergångsperiod kräva underhåll och skötsel. Viss långsiktig övervakning av skyddsåtgärder vid deponier, inneslutningar, barriärer och åtgärder med obeprövad teknik kan dock behövas.
- Bästa tillgängliga teknik (Best Available Technology, BAT) bör användas, om det inte medför orimliga kostnader.
- Energisnål teknik bör väljas så långt det är möjligt.
- Efterbehandlingsåtgärder bör utföras så att den planerade framtida markanvändningen begränsas så lite som möjligt.
- Åtgärderna bör genomföras så att området inte återförorenas på grund av spridning från delar där åtgärder ännu inte genomförts.
- Efterbehandling bör om möjligt genomföras innan spridning av föroreningar leder till behov av mer kostsamma åtgärder och innan akuta situationer uppstår.
- Åtgärder bör väljas och genomföras så att intrånget i andra intressen blir så litet som möjligt, till exempel vad gäller kulturminnesvården.

- Om föroreningar lämnas kvar bör inte ytterligare efterbehandling eller utförande av skyddsåtgärder omöjliggöras, till exempel genom att ny bebyggelse uppförs på det förorenade området, utan att konsekvenserna har utretts ordentligt.
- Kvarlämnas föroreningar i fast fas bör skyddsåtgärder eftersträvas som reducerar riskerna i motsvarande mån eller som har motsvarande skyddseffekt som om massorna hade omhändertagits på deponi.

Se även avsnitt 5.2 i Naturvårdsverkets rapport 5978.

I riskvärderingen (se kapitel 6 i Naturvårdsverkets rapport 5978) vägs sedan behovet av riskreduktion mot tekniska och ekonomiska aspekter samt allmänna och enskilda intressen. Hänsyn ska också tas till osäkerheter och tidsaspekter samt "mjuka" parametrar som estetiska och psykologiska faktorer. Minst ska noll-, max- och bästa tillgängliga teknikalternativet ingå, men normalt även ytterligare någon eller några ambitionsnivåer. Vilka aspekter som ingår i riskvärderingen avgörs från fall till fall. I slutet av riskvärderingen bör ett bästa åtgärdsalternativ ha utkristalliserats, och detta alternativ ska motiveras.

Valet av efterbehandlingsåtgärd är en process i sig som utförs stegvis och med en ökad grad av upplösning, komplexitet, omfattning och konkretisering. Varje steg eller aktivitet ger underlag för nästa fas. Processen innehåller ett stort antal återkopplingar och ofta pågår flera moment mer eller mindre parallellt. Återkopplingar och ibland även omtag av vissa moment kan bli nödvändiga då ny kunskap efterhand tillkommer.

För valt åtgärdsalternativ omsätts de övergripande åtgärdsmålen i mätbara åtgärds mål, som i sin tur ligger till grund för åtgärds krav i förberedelse- och genomförandeskedet.

Hela processen för att välja efterbehandlingsåtgärd, från övergripande till mätbara åtgärds mål, beskrivs i Naturvårdsverkets rapport 5978. Riskbedömningsprocessen beskrivs mer ingående i Naturvårdsverkets rapport 5977. Båda rapporterna är vägledande för statligt finansierade efterbehandlingsprojekt.

Huvudstudieskedet syftar också till att planera inför förberedelser och genomförande av efterbehandlingsåtgärder, liksom framtagande av den slutgiltiga ansvarsutredningen inför åtgärds skedet.

I en huvudstudie bör minst följande ingå:

Utredningsdelar

- **Allmänna uppgifter om fastigheten**

Administrativa uppgifter såsom storlek, fastighetsbeteckning, kommun, län och tillsynsmyndighet. Fastighetsägare och verksamhetsutövare idag. Hänvisning till tidigare utförda utredningar och efterbehandlingsåtgärder.

- **Områdes- och omgivningsbeskrivning**

Beskrivning av nuvarande och historiska verksamheter, gärna med hjälp av historiska flygfoton och kartor. Nuvarande och planerad markanvändning. Geografiska, hydrogeologiska och geologiska förhållanden. Recipienter och utspädningsförhållanden samt bakgrundshalter.

- **Problembeskrivning och konceptuell modell**

Föroreningssituationen sammanställs och sammanfattas i en utvecklad problembeskrivning inklusive konceptuell modell för området. Se Naturvårdsverkets vägledande rapport 5977 om riskbedömning, bland annat avsnitt 3.3 och bilaga 1.

- **Genomförda undersökningar (provtagning, analys, försök)**

Här redovisas väl motiverad provtagningsstrategi och utförda undersökningar. För att underlätta ett bidragsbeslut bör föroreningssituationen åskådliggöras både grafiskt och statistiskt. Representativa halter, mängder och volymer av föroreningar ska framgå och följa rekommendationerna i Naturvårdsverkets rapport 5977, bilaga 2. Föroreningsspridningen bör så långt som det är möjligt vara kvantifierad.

Provtagningar utförs enligt instruktioner i avsnitt 4.8 nedan. Syftet med fältundersökningarna i huvudstudieskedet ska i första hand vara att få fram rätt underlag till fortsatta utredningssteg. Vad som behövs till riskbedömningen, åtgärdsutredningen och riskvärderingen framgår av Naturvårdsverkets rapport 5978 och 5977. I enstaka fall kan det vara motiverat att pröva alternativa och mindre etablerade undersökningsmetoder. Här bör avstämning ske med Naturvårdsverket.

- **Övergripande åtgärds mål**

Övergripande åtgärds mål anger vad man vill uppnå med en efterbehandlingsåtgärd och man bör ta fram dem tidigt i utredningsprocessen. Övergripande åtgärds mål kan utgå från olika miljömål, olika aktörers ståndpunkter och olika platsspecifika förutsättningar. Resultaten av riskbedömningen, åtgärdsutredningen och riskvärderingen visar sedan om man kan uppnå målen. En dialog kring de övergripande åtgärds målen bör föras med tillsynsmyndigheten. Läs mer om Övergripande åtgärds mål i Naturvårdsverkets rapport 5978, kapitel 2.

- **Riskbedömning**

En förenklad eller fördjupad riskbedömning ska ingå i en huvudstudie. Det ska finnas en problembeskrivning, en beskrivning av föroreningsspridning och

belastning, hälso- och miljörisker och en sammanfattande riskbedömning. Riskbedömningsmetodiken i Naturvårdsverkets rapport 5977 ska följas.

- **Åtgärdsutredning**

Huvudstudiens åtgärdsutredning ska vara systematiskt utförd, transparent och resultera i ett mindre antal alternativ som går vidare till riskvärderingen. Omfattningen anpassas dock utifrån projektets komplexitet och förutsättningar. Kopplingen mellan åtgärdsutredningens och riskbedömningens resultat om behov av riskreduktion ska vara tydlig. Minst ska noll- och ett maxalternativ samt ett alternativ för bästa tillgängliga teknik beskrivas och tas med till riskvärderingen. Vidare bör det finnas minst ett åtgärdsalternativ till bortschaktning och deponering, om det är ett av åtgärdsalternativen. Läs mer om åtgärdsutredning i kapitel 5 i Naturvårdsverkets rapport 5978.

- **Riskvärdering**

Riskvärderingsprocessen ska vara systematiskt utförd, transparent och väl dokumenterad i huvudstudien. Riskvärderingen ska också vara förankrad hos tillsynsmyndigheten och andra relevanta aktörer.

Måluppfyllelse avseende hälsa och miljö ska ställas mot ekonomisk rimlighet, teknisk genomförbarhet, allmänna och enskilda intressen samt andra relevanta aspekter. Samtliga berörda miljö kvalitetsmål bör beaktas med avseende på såväl positiva som negativa effekter. Läs mer om riskvärdering i kapitel 6 i Naturvårdsverkets rapport 5978.

- **Mätbara åtgärds mål**

För den valda efterbehandlingsåtgärden behöver man ta fram minst ett och ofta flera mätbara åtgärds mål. Dessa ska ha en tydlig koppling till de övergripande åtgärds målen. Läs mer om mätbara åtgärds mål i kapitel 7 i Naturvårdsverkets rapport 5978.

Övriga delar

- **Projekteringsdirektiv**

Här anges krav och regler för hur projekteringen ska genomföras, lämpligen uttryckta som preliminära åtgärds krav. Det kan gälla vissa åtgärds krav som redan är bestämda och som projektören inte får avvika från eller särskild hänsyn som utgör en förutsättning för projekteringen.

- **Förberedelser och strategier för anmälningar och tillstånd**

En komplett genomgång av vilka tillstånd, anmälningar m.m. som behövs för att genomföra efterbehandlingsprojektet utförs. De identifieras och läggs in i projektplanen som styrande händelser för det fortsatta arbetet. Möjligheterna till samordning av olika prövningsförfaranden ska ses över och diskuteras med berörda myndigheter.

- **Förberedelser och strategier för uppföljning och utvärdering**

Direktiv för miljökontrollen (tekniska och naturvetenskapliga aspekter) ska upprättas. Direktivet ska omfatta vilka mål som ska gälla för miljökontrollen före, under och efter åtgärden och vilka huvudsakliga moment som ska ingå. Referensundersökningarna, som delvis kan behöva påbörjas innan projekteringen, bör preciseras noggrant. Vidare ska planerad uppföljning av ekonomi och andra aspekter (t.ex. myndighetsbeslut, kommunikation och information) beskrivas.

- **Förberedelser och strategier för framtida förvaltning av området**

Här beskrivs hanteringen av området efter genomförd efterbehandlingsåtgärd, beroende på valt åtgärdsalternativ. Det kan handla om behov av framtida skötsel och hur den ska förvaltas, administrativa åtgärder såsom restriktioner i markanvändningen och hur informationen om kvarlämnade föroreningar bevaras.

- **Huvudmannaskap, finansiering och tidsplan**

Här ska tydligt framgå vem som kommer att vara huvudman för projektet, dennes eventuella ekonomiska deltagande samt hur finansieringen i övrigt ser ut i projektet. För längre projekt ska en preliminär fördelning av bidragsbehovet per år redovisas. En preliminär tidsplan ska finnas med.

- **Osäkerheter och projektrisker**

Här anges osäkerheterna i hittills framtaget underlag samt bedömning av projektrisker så långt det är möjligt i detta skede. En mer detaljerad analys av projektrisker för genomförandeskedet görs i förberedelseskedet.

- **Planering och budgetering av fortsatt arbete under förberedelseskedet och om det är aktuellt även i genomförandeskedet**

Här beskrivs vilka åtgärdsförberedande undersökningar och andra aktiviteter som planeras under förberedelseskedet. Om bidrag söks för hela åtgärden görs motsvarande för genomförandeskedet. Beräknade kostnader för respektive skede ska redovisas, liksom identifierade osäkerheter och projektrisker som kan komma att påverka beräknade kostnader eller andra aspekter av projektet.

- **Underlag för information till berörda**

När huvudstudien börjar bli klar bör resultatet sammanställas i en icke-teknisk sammanfattning om högst tio sidor. Sammanfattningen ska lämpa sig för presentation för exempelvis fastighetsägare, allmänhet, media och andra berörda, men ska även kunna användas av tillsynsmyndigheten och Naturvårdsverket. Det bör tydligt framgå vilket åtgärdsalternativ som förordas, men för- och nackdelar med andra alternativ bör också redovisas.

- **Slutlig ansvarsutredning**

En slutlig och aktuell ansvarsutredning med bedömning av ansvar för åtgärder ska finnas med i huvudstudien. Merparten av arbetet med ansvarsutredningen sker dock under förstudieskedet. En mall för ansvarsutredningar finns i Bilaga 2 i Naturvårdsverkets rapport 6501 (Naturvårdsverket, 2012).

Naturvårdsverkets handläggning av bidragsansökan sker i enlighet med bestämmelserna i förvaltningslagen (2017:900), FL.

Ytterligare utredningar utöver ovan beskrivna kan behövas antingen i huvudstudieskedet eller i ett åtgärdsförberedande skede. Dessa utredningar beskrivs inte närmare här, men kan handla om:

- geoteknik, exempelvis stabilitet
- förprojektering som underlag för detaljprojekteringen
- miljökontroll
- hälsa och säkerhet vid arbetenas genomförande
- erforderliga tillstånd, lov m.m.
- underlag till projekteringsdirektiv
- byggkontroll
- informations- och kommunikationsinsatser

EBH-stödet ska uppdateras och framtagna rapporter inom huvudstudien ska sparas i EBH-stödet i enlighet med riktlinjerna och rekommendationerna i EBH-stödets manual.

4.5 Förberedelser

När huvudmannen har bestämt sig för att genomföra det i huvudstudien föreslagna åtgärdsalternativet vidtar förberedelsefasen. Den omfattar planering och projektering av åtgärderna samt framtagande av en anmälan om efterbehandling eller en tillståndsansökan. Syftet med förberedelseskedet är bland annat att kartlägga och minimera osäkerheterna kring den planerade åtgärdens miljömässiga och ekonomiska resultat. Projekteringen innebär att det underlag som tidigare tagits fram i projektet beskrivs kalkylerbart och systematiskt i olika handlingar, så att dessa kan fungera som förfrågningsunderlag för en entreprenadupphandling.

I mycket kostsamma eller komplicerade projekt kan det vara lämpligt att ha med några olika åtgärdsalternativ en bit in i projekteringsskedet, i syfte att få bättre kalkyler och beslutsunderlag än vad som är möjligt i huvudstudieskedet. Ett sådant förfarande avgörs i samråd mellan länsstyrelsens och Naturvårdsverkets handläggare innan länsstyrelsen lämnar in ansökan om åtgärdsbidrag.

I vissa fall, till exempel då delar av förberedelseskedet utförts inom ramen för tidigare utredningar, kan en förprojektering vara tillräckligt underlag för en anmälan eller tillståndsansökan.

I förberedelseskedet kan bland annat följande aktiviteter ingå:

- **Upphandling av konsult**

En eller flera konsulter behöver handlas upp för exempelvis projektledning och projektstöd, eventuella åtgärdsförberedande undersökningar, specialistgranskning samt projektering. Det kan även vara lämpligt med option på bygglledning till genomförandeskedet. Vidare behöver en byggarbetsmiljösamordnare för planering och projektering (BAS-P) respektive en för utförandet (BAS-U) upphandlas. Se vidare avsnitt om upphandling i denna manual.

- **Åtgärdsförberedande undersökningar**

I förberedelseskedet kan ytterligare detaljerade undersökningar vara motiverade med syftet att minska osäkerheterna kring moment som kan komma att påverka kostnaderna eller resultatet av efterbehandlingsåtgärderna mycket. Det kan handla om pilotförsök av en behandlingsmetod eller en geoteknisk utredning för att få svar på frågor rörande blockighet, markens bärighet för tunga transporter, upplag eller skredrisker m.m. Det kan också handla om byggnadstekniska utredningar i de fall det förekommer byggnader eller andra konstruktioner. Provtagningar utförs enligt instruktioner i avsnitt 4.8.

- **Andra utredningar**

Andra utredningar som kan behöva genomföras i förberedelseskedet kan exempelvis avse planering av större informations- och kommunikationsinsatser under genomförandet eller detaljplanering av framtida skötsel.

- **Projektering och förfrågningsunderlag**

Oavsett vilka efterbehandlingsåtgärder som beslutas behövs en projektering av åtgärderna och en beskrivning av deras konsekvenser. Detta som grund för anmälan eller eventuell tillståndsprovning samt för upphandlingen och själva genomförandet.

I projekteringen utarbetar man handlingar där tidigare framtaget underlag omsätts i kalkylerbara termer. Utformning av åtgärderna i detalj uttrycks som åtgärdskrav (se nedan). Resultatet redovisas på ritningar och i beskrivande texter. Omfattningen av projekteringen kan vara olika beroende på vald entreprenadform; utförande- eller totalentreprenad. Totalentreprenad kallas ibland även för funktionsentreprenad.

I vissa fall kan det behövas en förprojektering innan detaljprojekteringen genomförs. Inför en entreprenadupphandling upprättas ett förfrågningsunderlag inklusive bland annat:

- Administrativa föreskrifter för entreprenadarbeten.

- Teknisk beskrivning för samtliga kontraktsarbeten inklusive hjälparbeten och skyddsåtgärder (utförandeentreprenad) eller kalkylerbar funktionsbeskrivning (total/funktionsentreprenad).
- Kontrollplan för entreprenadarbeten eller kontrollfunktion för totalentreprenad (produktionsanpassad besiktning).
- Arbetsmiljöplan i vilken en riskanalys ska ingå, liksom planerade försiktighetsmått och skyddsåtgärder. Planen tas lämpligen fram av BAS P.

Vägledning avseende hälsa och säkerhet vid arbeten inom förorenade områden finns i Arbetsmiljöverkets handbok Marksanering – om hälsa och säkerhet vid arbete i förorenade områden (Arbetsmiljöverket, 2015). Den s.k. AMP-guiden (se referenser i denna manual) är ett webbaserat verktyg och hjälpmedel för att ta fram arbetsmiljöplaner (AMP).

- **Formulering av åtgärdskrav (del av projekteringen)**

Utifrån de mätbara åtgärdsmålen, och eventuella preliminära åtgärdskrav från huvudstudien, fastställs projektets åtgärdskrav. Åtgärdskraven är de mätbara åtgärdsmålen som är omsatta i praktiska termer. De ska vara kalkylerbara och uppföljningsbara. Åtgärdskraven bör också ta hänsyn till hur eventuella oförutsedda händelser ska hanteras. Åtgärdskraven beaktas sedan i förfrågan, upphandling, uppföljning av entreprenad samt vid miljökontrollen. Läs mer om åtgärdskrav i Naturvårdsverkets rapport 5978, kapitel 8 och bilaga 6. Se även Naturvårdsverkets rapport 4807 (Naturvårdsverket, 1997c), som handlar om att säkerställa acceptabla resthalter och hur detta ska beskrivas beroende på entreprenadform.

- **Arbeten enligt direktiv för miljökontroll**

I detta skede utformas miljökontrollprogram och det utförs mätningar av referensvärden i entreprenadområdet och omgivningen. Miljökontrollprogrammet är ett lämpligt underlag till anmälan och/eller tillstånd om efterbehandling.

- **Anmälan om efterbehandling eller tillståndsansökan**

Upprätta och lämna in en anmälan eller tillståndsansökan till tillsynsmyndigheten eller tillståndsgivande myndighet. Enligt 28 § i förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd är det anmälningsplikt för utredningar och efterbehandlingsåtgärder, som kan medföra mer än ringa risk för ökad risk för spridning eller exponering av föroreningar. Anmälan bör minst innehålla information om åtgärds mål, åtgärds metod, risker och försiktighetsmått, egenkontroll och miljökontroll, ritningar och planer samt planerad uppföljning och redovisning.

Efterbehandlingsåtgärder är i princip alltid anmälningspliktiga.

Det kan också krävas tillstånd för efterbehandlingsåtgärder, till exempel om åtgärden omfattar vattenverksamhet eller behandling. Tillstånd eller anmälan kan behövas för ett behandlingsförsök i pilot- eller fullskala. Den tekniska beskrivningen är ett bra underlag.

- **Dialog, samråd och information**

Samråd eller dialog med tillsynsmyndigheten om efterbehandling ska inledas i god tid innan anmälan eller tillståndsansökan lämnas in. Fortsätt också dialogen från riskvärderingsskedet i huvudstudien med myndigheter, fastighetsägare, verksamhetsutövare och andra berörda i det specifika fallet. Dokumentera dialog, samråd och övriga kontakter kontinuerligt.

Information till och kommunikation med allmänhet och andra berörda kan också vara viktigt i detta skede och bör planeras i god tid.

- **Beaktande av tillstånd och beslut i förfrågningsunderlaget**

Då det är huvudmannens ansvar att villkor i domar eller beslut följs när entreprenaden är igång, är det viktigt att dessa förutsättningar framgår av förfrågningsunderlaget. Generellt är entreprenören, enligt gällande byggregler, skyldig att hitta den billigaste lösningen för beställaren. Om de villkor som gäller för efterbehandlingen inte är tydliga i förfrågningsunderlaget finns det en risk för att entreprenaden inte går att genomföra enligt entreprenörens anbud. Exempel på villkor som kan påverka entreprenörens möjlighet att genomföra sitt uppdrag är krav på transportvägar, begränsning i arbetstider, utsläppspunkter och begränsningsvärden för renat länshållningsvatten.

- **Extern granskning av förfrågningsunderlaget**

Inför upphandling av stora eller komplicerade entreprenader kan det vara lämpligt att låta en entreprenadjurist eller motsvarande specialist gå igenom förfrågningsunderlaget innan det skickas ut. Utöver generell genomgång kan det vara värdefullt att få eventuella projektrisker värderade i tid, pengar, goodwill eller annat. En komplicerad entreprenad behöver inte alltid vara tekniskt komplicerad, utan kan till exempel vara juridiskt komplicerad på grund av att många underleverantörer och sakägare blir berörda.

- **Osäkerheter och projektrisker**

I detta skede bör den genomgång av osäkerheter och projektrisker som man utfört i huvudstudieskedet utvecklas vidare. Till exempel kan åtgärdsförberedande undersökningar utgöra underlag för att minska osäkerheter. I alla projekt ska man analysera eventuella projektrisker och moment som är beroende av varandra. Ambitionsnivån kan variera beroende på projektets komplexitet. Exempel på projektrisker kan vara att huvudmannen inte kan leva upp till villkor som meddelas med anledning av en anmälan eller ett tillstånd, eller att tillträde till fastigheten inte tillåts. Det kan också vara

särskilt riskfyllda arbeten, som kan innebära kostsamma skyddsåtgärder eller långa genomförandetider.

- **Detaljerad kostnadskalkyl**

Ta fram en detaljerad kostnadskalkyl för arbetena. En sådan bör även inkludera en projektreserv, baserad på genomgången av osäkerheter och projektrisker. Kalkylen utgör underlag till beslut om finansiering av utförandet eller eventuell justering av tidigare beslut.

EBH-stödet ska uppdateras och framtagna handlingar inom förberedelseskedet ska sparas i EBH-stödet i enlighet med riktlinjerna och rekommendationerna i EBH-stödets manual.

4.6 Genomförande

I genomförandeskedet utförs de beslutade efterbehandlingsåtgärderna. Syftet är att nå de övergripande åtgärds målen som satts upp i projektet. Skedet inleds med entreprenadupphandling med hjälp av förfrågningsunderlaget som togs fram under förberedelseskedet.

Här kan bland annat följande aktiviteter ingå:

- **Entreprenadupphandling**

Entreprenör för genomförandet handlas upp med hjälp av framtaget förfrågningsunderlag. Om en avstämning bör ske mellan länsstyrelsens och Naturvårdsverkets handläggare innan förfrågningsunderlaget skickas ut, avgörs i varje enskilt fall.

- **Upphandling/avrop av konsultinsatser**

En eller flera konsulter behöver handlas upp (eller avropas, om upphandlingen skedde i förberedelseskedet) för byggleddning till genomförandet av efterbehandlingsåtgärden. Vidare behöver en byggarbetsmiljösamordnare för utförandet (BAS-U) handlas upp eller avropas.

- **Revidering av handlingar eller detaljprojektering**

Revidera handlingar om det behövs (avser utförandeentreprenad) alternativt så utför entreprenören sin projektering (avser i första hand totalentreprenad).

- **Entreprenadarbeten**

Entreprenören genomför arbetena enligt kontrakt. I entreprenörens arbete ingår såväl egenkontroll som kvalitetsansvar. I undantagsfall kan arbete utföras i huvudmannens egen regi (och entreprenadupphandlingen enligt ovan utgår då). Ett sådant undantag skulle kunna vara om en kommun har egna resurser för genomförandet av åtgärderna.

- **Huvudmannens byggledning**

Huvudmannens byggledning innefattar miljökontroll, arbetsmiljökontroll, mängdreglering m.m. Vid genomförandet av en entreprenad har huvudmannens projektledare eller byggledare en nyckelroll. Det är därför väsentligt att den personen har tillräckliga befogenheter för att ta beslut.

- **Miljökontroll**

Miljökontroll utförs efter samråd och godkännande av tillsynsmyndigheten och omfattar både entreprenörens egenkontroll och huvudmannens miljökontroll enligt miljökontrollprogrammet. Kontrollen utförs dels löpande under genomförandet, dels som en dokumentation av uppnådda resultat.

Provtagningar utförs enligt instruktioner i avsnitt 4.8 nedan.

Det finns två principiella typer av kontrollprogram:

- Utförandekontroll, som används för att följa det faktiska utförandet av åtgärderna
- Omgivningskontroll, som används för att följa upp effekterna av de genomförda åtgärderna på omgivningen före, under och efter åtgärdsomförandet.

Effekterna i miljön kan inte alltid avläsas direkt efter genomförda efterbehandlingsåtgärder, utan mer långsiktig kontroll kan vara nödvändig.

- **Arbetsmiljökontroll**

BAS U ansvarar för att arbetsmiljöplanen finns tillgänglig på arbetsplatsen och att den anpassas i den mån det behövs beroende på hur arbetet fortskrider.

Skyddsåtgärder följs och eventuella kontrollmätningar utförs enligt planen och dokumenteras. För mer information se Arbetsmiljöverkets webbplats

www.av.se .

- **Upprätta relationshandling**

Under entreprenadens genomförande arbetar entreprenören efter bygghandlingarna, som revideras efter behov och i överenskommelse med huvudmannen. När entreprenaden är slutförd ska entreprenören upprätta så kallade relationshandlingar över resultat av arbetet. De bör visa till exempel exakt vilka ytor som har åtgärdats, läget för eventuella bottentätningar, dräneringssystem och övertäckningar samt hur dessa är gjorda, hur ytvatten avleds och hur skydd mot omgivningspåverkan m.m. har utförts.

Redovisningen bör ske med ritningar, tabeller, figurer eller kartor och dylikt.

- **Slutbesiktning och garantibesiktning.**

Entreprenadarbetena avslutas med en slutbesiktning där det konstateras om entreprenören uppfyllt sina åtaganden eller om fel finns. Entreprenören åtgärdar eventuella fel och åtgärderna dokumenteras. Inom normalt fem år därefter ska en garantibesiktning genomföras (se avsnitt 4.7 om uppföljning).

EBH-stödet ska uppdateras och framtagna handlingar inom åtgärdsskedet ska sparas i EBH-stödet i enlighet med riktlinjerna och rekommendationerna i EBH-stödets manual.

4.7 Uppföljning

En entreprenad avslutas med en slutbesiktning, där även ett godkännande av efterbehandlingen med avseende på åtgärdskraven ingår. Efter slutbesiktningen följer uppföljningsskedet med en utvärdering av den genomförda efterbehandlingen. Då kontrolleras att genomförandet av efterbehandlingen har nått sitt syfte, det vill säga att miljö- eller hälsoriskerna med det förorenade området avhjälpits i enlighet med uppsatta mål.

Uppföljningsskedet består normalt av följande delmoment:

- **Garantibesiktning, åtgärdande av eventuella besiktningssanmärkningar samt godkännande av efterbehandlingen**
Inom normalt fem år efter att en efterbehandlingsåtgärd blivit slutbesiktigad och godkänd genomförs en garantibesiktning. Huvudmannen ansvarar för att den blir genomförd. Vid tidpunkten för garantibesiktningen har det ofta gått så lång tid att man kan få en uppfattning av om den genomförda entreprenaden haft avsedd verkan vad gäller riskreduktion och uppfyllelse av åtgärds mål och åtgärdskrav, om kompletterande insatser behöver handlas upp eller om det har uppstått brister efter det att slutbesiktningen gjordes på grund av felaktigt utförande.
- **Efterkontroll (omgivningskontroll med uppföljande miljöeffektmätningar)**
Kontrollprogram för omgivningen med uppföljande miljöeffektmätningar behöver påbörjas redan innan åtgärderna kommer igång, för insamling av referensdata. Provtagningar utförs enligt instruktioner i avsnitt 4.8. Kontrollprogrammet behöver också pågå under hela åtgärdstiden för att se om åtgärdsarbetena orsakar effekter eller störningar i omgivningen eller om skyddsåtgärder fungerar som planerat (se avsnitt om miljökontroll). Slutligen bör omgivningskontrollerna ofta fortsätta efter att åtgärderna har avslutats för att se om önskat resultat uppnåtts/uppnås.

Hur länge de uppföljande kontrollerna bör pågå avgörs från fall till fall. Om de mätbara åtgärds målen till exempel endast avser föroreningskällans reduktion i mark behövs normalt ingen fortsatt uppföljning när de avslutande utförandekontrollerna har gjorts. Ofta bör uppföljningen av åtgärder dock fortsätta minst ett år efter att samtliga mätbara åtgärds mål har uppfyllts, för att man ska kunna vara tillräckligt säker på att effekterna av en åtgärd är bestående.

- **Huvudmannens slutrapportering och länsstyrelsens slutredovisning**

Efter att ett efterbehandlingsprojekt genomförts är det viktigt att det som utförts noga dokumenteras och att erfarenheter återförs. Ett led i detta är huvudmannens slutrapportering. I slutrapporteringen ingår bland annat beskrivning av hela projektets genomförande med erfarenhetsåterföring, ekonomisk redovisning, uppföljning inklusive efterarbete och sammanställda nyckeltal för ekonomi och miljö. Syftet med slutrapporteringen är att sammanställa och utvärdera efterbehandlingen med en bedömning av riskreduktion, uppnådda hälso- och miljöeffekter samt om uppsatta åtgärds mål uppnåtts. Det är även viktigt att förse huvudmän, länsstyrelserna, Naturvårdsverket och andra aktörer med erfarenheter och annan information som kan utveckla och effektivisera efterbehandlingsarbetet i stort. Vidare är det viktigt att för framtiden dokumentera vad som gjorts, till exempel med tanke på eventuell framtida förändrad markanvändning. Slutrapporteringen har även ett formellt administrativt syfte kopplat till bidragshandlingen.

Det är huvudmannen som ansvarar för att slutrapporten färdigställs och lämnas in till länsstyrelsen. Länsstyrelsen lämnar sedan i sin slutredovisning av initierat bidragsärende till Naturvårdsverket med huvudmannens kompletta slutrapport som bilaga.

En slutrapport (från huvudmannen) ska bestå av följande delar:

1. Beskrivning av efterbehandlings genomförande; en beskrivning av projektet, vilken eller vilka åtgärds metoder som använts, etc. Beskrivningen ska inkludera erfarenhetsåterföring av de positiva och negativa erfarenheter som erhållits i projektet.
2. Ekonomi; en slutlig ekonomisk redovisning.
3. Beskrivning av uppföljning och annat efterarbete; en beskrivning av uppföljningens genomförande, resultat med avseende på övergripande och mätbara åtgärds mål, riskreduktion och uppnådda hälso- och miljöeffekter.
4. Nyckeltal för ekonomi och miljö enligt Excelmall.

Efterkontrollen ska redovisas så långt den kommit och det ska tydligt framgå om och i så fall när det kommer att ske ytterligare efterkontroll. Om efterkontrollen inte slutrapporteras med övriga delar ska en komplettering till tidigare inlämnad slutrapport lämnas senast sex månader efter att efterkontrollen avslutats.

Se vidare mallarna för slutrapportering (avsnitt 5.5) och slutredovisning (avsnitt 5.6).

För mindre projekt, eller där behovet av en längre tids uppföljande efterkontroll av andra skäl är litet, bör slutrapportering av samtliga delar ske

vid ett och samma tillfälle. För projekt med lång tid för efterkontroll är det lämpligt att lämna in övriga delar av slutrapporteringen i samband med att projektet avslutats, men avvakta med redovisningen av efterkontrolldelen och komplettera med den senare. En tidsplan för när detta kommer att ske bör framgå av slutrapporteringen (det kan handla om många år i vissa fall).

Slutrapporten ska omfatta en erfarenhetsåterföring där det framgår vad som fungerat bra respektive mindre bra i projektet. För att återkopplingen ska bli betydelsefull är det centralt att även ge förslag på hur det som har fungerat mindre bra istället borde ha hanterats.

Samtliga delar av slutrapporteringen (inkl alla bilagor) ska laddas upp i EBH-stödet.

När slutredovisningen (inkl samtliga bilagor) är granskad och godkänd av Naturvårdsverket ska länsstyrelsen fylla i fältet ”kostnader” under ”åtgärd” i EBH-stödet för att möjliggöra nationella statistiska utdrag. All dokumentation bör även bevaras hos huvudmannen och länsstyrelsen.

I kapitel 5 Övrigt finns varsin mall för vad huvudmannens slutrapport och länsstyrelsens slutredovisning ska omfatta (avsnitt 5.5 respektive avsnitt 5.6). Om något eller några delmoment i slutrapport eller nyckeltal utesluts eller ska kompletteras senare ska detta kommenteras och motiveras.

4.8 Provtagningar

Provtagningar, s k miljötekniska undersökningar, utförs i flera steg inom efterbehandlingsprocessen (MIFO fas 2, förstudie, huvudstudie, förberedelse, genomförande, uppföljning).

Vägledning om hur undersökningar kan utföras finns bland annat i Naturvårdsverkets rapporter 4918, 4310 och 4311. Provtagningen bör utföras enligt Svenska geotekniska föreningens rapport ”Fälthandbok för undersökningar av förorenade områden”, Rapport 2:2013 (SGF, 2013). Hantering och analys av prover från förorenade områden finns beskrivet i SGF, 2011. Laboratorieanalyserna ska om möjligt vara ackrediterade. Vägledning om datakvalitet finns bland annat i Naturvårdsverkets rapport 4667 och i rapport 5977 (bilaga 2 om bestämning av representativa halter).

Mer litteratur om provtagningsstrategier och statistisk utvärdering av miljötekniska undersökningar i jord finns framtaget inom Naturvårdsverkets kunskapsprogram Hållbar sanering, rapport 5888 (Norrman m.fl., 2009a) respektive 5932 (Norrman m.fl., 2009b).

Certifierad provtagning (enligt Nordtests kravspecifikation NT ENVIR 008 2.1, 2015) kan säkerställa en känd kvalitet på provtagningen. Certifierad provtagning krävs vid provtagningar (i jord, grundvatten, ytvatten och sediment) som finansieras med bidrag från det statliga anslaget 1:4 för sanering och återställning av förorenade områden. Certifieringen ska avse det eller de media som ska provtas i undersökningen. Med certifierad provtagning avses provtagning utförd av en certifierad provtagare i enlighet med certifikatets certifieringsordning. Med certifierad provtagare avses en person som innehar giltigt certifikat enligt NT ENVIR 008 eller likvärdig certifieringsordning för miljöprovtagning av ett eller flera av provtagningsmedierna jord, grundvatten, ytvatten och sediment. Certifikatet kan endast utfärdas av certifieringsorgan som är ackrediterat för personcertifiering. Eventuell likvärdighetsbedömning utförs av certifieringsorganet för NT ENVIR 008.

4.9 Huvudmannaskap

Den juridiska person som ansvarar för genomförandet av ett efterbehandlingsprojekt kallas huvudman.

Huvudmannens roll och ansvar

Huvudmannen har det övergripande ansvaret för projektets genomförande. Huvudmannens ansvar inkluderar både det finansiella ansvaret och beställaransvaret. Huvudmannen är lika med projektets verksamhetsutövare och byggherre med tillhörande yttersta ansvar enligt miljöbalken, arbetsmiljölagen, plan- och bygglagen samt annan relevant lagstiftning. Ansvaret lämnas över från länsstyrelsen till huvudmannen genom ett bidragsbeslut med villkor. Bidragsbeslutet är ett myndighetsbeslut och inget ytterligare avtal behövs.

Huvudmannaskapet kan omfatta både utredningar och åtgärder. Det är en fördel om huvudmannaskapet omfattar projektet som helhet. I ett tidigt skede kan det dock vara svårt att bedöma projektets omfattning och det kan därför vara aktuellt att fatta beslut om huvudman i flera steg. Huvudmannaskapet för utredningar omfattar alla eller återstående utredningar fram till och med färdig huvudstudie och kan även inkludera delar av förberedelseskedet. Huvudmannaskapet innebär ett omfattande ansvar. Vid behov kan externt projektledarstöd eller stöd i specifika delar vara lämpligt att handla upp.

Det är mycket viktigt att huvudmannen tidigt hanterar eventuella förändringar eller avvikelser i projektet. De kan i sin tur ofta innebära att tidsplaner eller kostnader påverkas. Huvudmannen ska i ett så tidigt skede som möjligt kontakta länsstyrelsen för diskussion om eventuella förändringar eller avvikelser av betydelse. Exempel på betydande förändringar i åtgärdsskedet kan vara efterbehandlingsåtgärdens omfattning (mer förorening påträffas, annan förorening påträffas), behov av ändrad ambitionsnivå, omprioritering av förorenade medier eller skyddsobjekt, att åtgärdstekniken inte fungerar, eller att genvägar skulle kunna tas genom

beslutsprocessen. Vidare ska förändringar eller avvikelser, i ett så tidigt skede som möjligt, förankras hos och godkännas av länsstyrelsen. Länsstyrelsen kan i sin tur behöva ha en kontakt och avstämning med Naturvårdsverket.

Det ligger också på huvudmannen att se till att uppföljning av genomfört åtgärdsprojekt utförs och att eventuella åtgärder med anledning av kontrollens resultat genomförs.

Vanligtvis upphör huvudmannens ansvar som huvudman för utredningar när utredningsskedet är avslutat. För åtgärder upphör som regel huvudmannens ansvar som huvudman efter godkänd garantibesiktning när projektet är slutredovisat och godkänt av Naturvårdsverket. Om det efter att åtgärden har genomförts uppstår ett behov av kompletterande insatser, kan det bli aktuellt att söka bidrag för dessa. Huvudmannaskapsfrågan avgörs då i varje enskilt fall. Om det däremot uppstått brister till följd av felaktigt utförande, har huvudmannen ett ansvar att verka för att dessa åtgärdas. I de fall ytterligare krav på kontroll/uppföljning eller åtgärder ställs av tillsynsmyndigheten, har Naturvårdsverket för avsikt att finansiera dessa kostnader med bidrag under förutsättning att kraven är miljömässigt motiverade samt att huvudmannen uppfyllt sina åtaganden som huvudman. Naturvårdsverkets grundprincip är att huvudmannen ska vara skadeståndsfri.

Det finns mer att läsa om huvudmannens roll i Naturvårdsverkets rapport 5978.

Vem kan vara huvudman

I ett statligt finansierat efterbehandlingsprojekt kan en kommun, länsstyrelse eller annan myndighet vara huvudman. Detta framgår av 10 a § i bidragsförordningen (SFS 2004:100). Bidraget betalas ut till länsstyrelsen som kan besluta om att överlämna bidraget till en kommun eller annan myndighet. I normalfallet är en kommun huvudman, men om den aktuella kommunen av någon anledning saknar möjlighet till detta, har Sveriges geologiska undersökning (SGU) som myndighetsuppgift att kunna vara huvudman för efterbehandlingsprojekt inom ramen för det statliga bidragssystemet. Enligt SGUs instruktion (9 § 2-3 i SFS 2008:1233) kan SGU på begäran av en kommun vara huvudman för ett saneringsprojekt i kommunens ställe, se mer info på SGUs webbsida: <https://www.sgu.se/samhallsplanering/forenadede-omraden/bidragsfinansierad-sanering/>. I de fall andra myndigheter har värdefulla kunskaper eller intressen i det aktuella området kan även dessa komma ifråga som huvudman, till exempel myndigheter för kulturmiljövård, trafikfrågor och havsmiljöfrågor.

Länsstyrelsens uppgift i det nationella efterbehandlingsarbetet är främst samordning och planering på regional nivå. Länsstyrelsen kan själv vara huvudman för utredningar, men bör som utgångspunkt inte vara det om det riskerar att försvåra möjligheten att lämna över huvudmannaskapet för kommande åtgärder. Länsstyrelsen bör därför så snart som det är möjligt, och senast inför

riskvärderingen i huvudstudieskedet, ha lämnat över ansvaret för ett efterbehandlingsprojekt till kommun eller annan huvudman.

I de fall huvudmannen kommer in i ett senare skede och inte har haft inflytande över utredningarna är det viktigt att huvudmannen granskar och tar ställning till underlaget. Två särskilt viktiga delar för huvudmannen att ställa sig bakom är de övergripande åtgärdsmålen och resultatet av riskvärderingen, det vill säga vilken åtgärdsmetod som föreslås. Kan huvudmannen inte stå bakom föreslagen åtgärd kan riskvärderingsprocessen behöva göras om. Kvaliteten på utredningarna är generellt viktig, så att de fungerar som ett underlag för fortsatt projektering och genomförande.

Oavsett huvudman är ett aktivt deltagande av kommunen i ett tidigt skede alltid värdefullt. Det skapar lokal förankring och ett engagemang inför kommande åtgärdsfas.

EU:s statsstödsregler innebär ett principiellt förbud mot statligt stöd som gynnar vissa företag och snedvrider konkurrensen mellan medlemsländer. Kommunala bolag, fastighetsägare och ansvariga verksamhetsutövare (andra än kommuner och statliga myndigheter) kan därför inte vara huvudman för statligt finansierade projekt.

Ibland finns det en eller flera efterbehandlingsansvariga som ska stå för en del av kostnaden för en efterbehandling, medan staten ska finansiera den andra delen. Delad finansiering mellan staten och ansvarig part ställer stora krav på samordning. Se vidare avsnitt 4.10 om statlig delfinansiering vid begränsat ansvar.

Kostnader för huvudmannen

I den utsträckning det finns bidrag och ansvar inte kan utkrävas, kan bidrag lämnas upp till 100 procent av kostnaderna för en efterbehandling. Enligt den tidigare lydelsen av bidragsförordningen (SFS 2004:100) före 1 februari 2010 var bidragsnivån begränsad till 90 procent, vilket gav upphov till en egeninsats från huvudmannen om normalt 10 procent. Den kommun, länsstyrelse eller annan myndighet som tar på sig ett huvudmannaskap idag behöver i normalfallet inte stå för någon egeninsats. Däremot ska huvudmannen stå för sina egna arbetskostnader, till exempel för arbetsuppgifter såsom deltagande i styrgrupper, ekonomihantering, administration och fastighetsfrågor.

Om huvudmannen också arbetar som projektledare ingår detta arbete i utrednings- eller åtgärds-kostnaderna och är i rimlig omfattning berättigat till bidrag. Andra uppgifter som huvudmannen kan söka bidrag för är arbete med upphandling, informations- och kommunikationsinsatser samt eget arbete med miljökontroll i de fall det är aktuellt. Kostnaderna för projektledning och eventuella andra kostnader ska specificeras separat i bidragsansökan.

Grundprincipen är att huvudmannen inte ska tjäna pengar på ett bidragsfinansierat efterbehandlingsprojektet, utan bara ha kostnadstäckning. Vad gäller egen nedlagd arbetstid kan denna kostnad beräknas som lönekostnaden plus overheadkostnader. Huvudmannen kan ersättning för upparbetade kostnader för projektledning, upphandling, information och kommunikation, miljökontroll och framtagande av slutredovisning. Använd gärna den av länsstyrelserna överenskomna Örebromodellen som förlaga för hur man beräknar personalkostnaden (se sökvägar i kapitel 5).

För de bidrag som Naturvårdsverket har fattat beslut om före 1 februari 2010 genom verksprotokoll (beslut av generaldirektören) gäller den då aktuella versionen av bidragsförordningen (SFS 2004:100) och det underlag som var aktuellt vid beslutstillfället. Med underlag avses i första hand ansökan från länsstyrelsen med överenskomna förutsättningar om egeninsats och eventuellt annat.

4.10 Statlig delfinansiering vid begränsat ansvar

Delad finansiering mellan ansvarig part och staten beskrivs här, men också delvis under avsnitt 4.9 om huvudmannaskap.

När delfinansiering kan bli aktuellt

I efterbehandlingsprojekt strävar man efter att hitta det åtgärdsalternativ som är miljömässigt motiverat, ekonomiskt rimligt och tekniskt genomförbart. Tillsynsmyndigheten ska enligt 10 kap. miljöbalken göra en skälighetsbedömning, vilket innebär att ansvaret i många fall jämkas. Det innebär i sin tur att den ansvarige verksamhetsutövaren eller fastighetsägaren inte kan åläggas att stå för hela den miljömässigt motiverade efterbehandlingsåtgärden. En utförligare vägledning om de regler och den praxis som gäller vid utredningen av efterbehandlingsansvar finns i Naturvårdsverkets rapport 6501 (Naturvårdsverket, 2012).

Det statliga bidragssystemet kan skjuta till resterande del av kostnaderna, under förutsättning att det finns en ansvarsutredning eller ett domstolsbeslut som anger ett begränsat ansvar för:

- Verksamhetsutövare enligt 10 kap. 2 § miljöbalken.
- Fastighetsägare enligt 10 kap. 3 och 9 §§ miljöbalken.

Ytterligare en grundförutsättning för statlig delfinansiering är att området bedöms nationellt prioriterat. Möjligheterna till statlig delfinansiering gäller oavsett hur stor andel de efterbehandlingsansvariga ska stå för.

I undantagsfall kan det statliga bidragssystemet skjuta till en del av kostnaderna vid exploatering. Syftet med en eventuell statlig delfinansiering är i dessa fall att få ett

nationellt prioriterat område åtgärdat. För att det ska kunna vara aktuellt ska en exploatering skäligen inte kunna bära kostnaderna för att efterbehandla området, efter det att ett eventuellt ansvar hos verksamhetsutövare eller fastighetsägare utkrävts. Vid exploateringsintresse är det viktigt att särskilja vilka åtgärder i projektet som bidrar till reducering av förorening eller miljö- och hälsorisker och vilka som syftar till att möjliggöra förändrad markanvändning, såsom stabiliseringar och infrastruktur. Åtgärder som inte bidrar till efterbehandling av förorening finansieras inte av statliga bidrag.

Ett annat alternativ till att reglera exploatörens ansvar kan vara genom 10 kap. 9 § miljöbalken, om kostnadsansvar genom värdeökning. Detta förfarande förutsätter dock att exploatören är ägare av fastigheten. Tillsynsmyndigheten får avgöra vad som är lämpligast i det enskilda fallet. Det är ofta svårt att bedöma i vilken utsträckning en exploatering kan bära kostnaderna för utredningar och åtgärder. För detta krävs normalt en oberoende och opartisk värdering.

Val av tillvägagångssätt

Efter att ha gjort en ansvarsutredning är det tillsynsmyndighetens uppgift att få den ansvarige att utföra eller bekosta sin del av åtgärderna. Det verktyg som i första hand står till buds enligt miljöbalken är att utfärda ett föreläggande enligt 26 kap. 9 §. Ett föreläggande från tillsynsmyndigheten innebär inte per automatik att parterna är oense då det ofta pågår en dialog med enighet mellan parterna innan ett beslut om efterbehandling fattas.

En överenskommelse kan befästas antingen i ett föreläggande eller i ett avtal. Om tillsynsmyndigheten bedömer att det är lämpligt i det enskilda fallet kan den istället försöka träffa en överenskommelse i form av ett avtal med den ansvarige parten. Grund för en överenskommelse i avtal mellan tillsynsmyndigheten och den ansvarige får anses finnas i 26 kap. 1 § miljöbalken. Där framgår att tillsynsmyndigheten genom rådgivning, information och liknande verksamhet ska skapa förutsättningar för att balkens ändamål ska kunna tillgodoses. Att i samförstånd försöka hitta en lösning ger parterna större möjlighet att påverka utgången, än vid exempelvis ett domstolsutslag i högre instans. Det är dock viktigt att parterna inte lägger ner onödig tid på diskussioner, om förutsättningarna för att komma överens saknas.

Utrymmet att diskutera och komma överens om efterbehandlingsansvaret mellan den enskilde och tillsynsmyndigheten, till följd av ansvarsosäkerheter, är mycket begränsat då det föreligger ett offentlighetsrättsligt ansvar. Det förhandlingsutrymme som kan finnas motsvarar de insatser i form av personal, utrustning och liknande som kan värderas ekonomiskt och som delansvariga själva kan gå in med i efterbehandlingsprojektet. Det finns således ett utrymme för diskussion och förhandling i fråga om hur ansvaret uppfylls i form av det faktiska utförandet.

Oavsett om dialogen resulterar i ett föreläggande eller ett avtal bör tillsynsmyndigheten och den ansvarige ha ett samtal kring den miljömässigt motiverade åtgärden och fördelningen av kostnaderna. Genom dialog kan hela den miljömässigt motiverade åtgärden bli av och ekonomiska samordningsvinster uppstå till exempel tack vare gemensam projektorganisation.

Överenskommelser bör endast träffas med solventa bolag som har möjlighet att genomföra och slutföra den lösning man kommer överens om. Observera att det inte är möjligt att bevilja ansvariga verksamhetsutövare eller fastighetsägare avbetalningsplan. En avbetalningsplan i ett bidragsärende skulle innebära att staten förskotterar den del av kostnaderna som den enskilde ska betala. I princip blir det då fråga om utlåning av statliga bidrag, vilket inte är tillåtet utan regeringens medgivande.

Vid val av tillvägagångssätt ska myndigheten beakta vad som framgår av 26 kap. 9 § miljöbalken om att inte vidta mer ingripande åtgärder än vad som är nödvändigt i det enskilda fallet. I bedömningen kan exempelvis faktorer som hur brådskande åtgärden är, risken för miljö och hälsa samt den enskildes möjlighet att påverka projektet.

Arbetsgång

En förutsättning för att få statligt bidrag är att Länsstyrelsen har stämt av ansvarsutredningen med Naturvårdsverket innan dialog förs med den ansvarige och att objektet har bedömts prioriterat. Länsstyrelsen och Naturvårdsverket måste slutligen vara överens om de miljömässigt motiverade åtgärderna och hur stor andel av åtgärderna som det är skäligt att den ansvarige ska utföra eller bekosta. Det är viktigt att länsstyrelsen och Naturvårdsverket är överens om vad den ansvarige ska stå för eftersom båda organisationerna representerar staten som bör uppträda som en part gentemot den ansvarige. Dialogen bör inledas under utredningsfasen. Sannolikt kan den inte slutföras förrän en komplett huvudstudie föreligger då en mer korrekt kostnadsuppskattning av efterbehandlingsåtgärderna kan göras.

Under projektets huvudstudieskede bör parterna ha enats om de miljömässigt motiverade åtgärderna utifrån en riskvärdering och ha klarlagt den ansvariges del av kostnaderna. Om området inte är färdigundersökt är det inledningsvis tillräckligt om skäligheten i ansvarsutredningen anges i allmänna termer, som till exempel "till större delen", "mindre än hälften" och "endast till en mindre del". Även en storleksordning bör vara avstämd med Naturvårdsverket innan den presenteras för den ansvarige. Som tidigare nämnts ges bidrag enligt praxis inte för inledande undersöknings- och utredningsåtgärder om det finns en ansvarig verksamhetsutövare. Den ansvarige får dock tillgodoräkna sig kostnader för tidigare utförda utredningar och undersökningar under förutsättning att de är aktuella och kan användas i projektet.

Om kommunen är tillsynsmyndighet bör även länsstyrelsen medverka i dialogen, som representant för den statliga finansieringen. Naturvårdsverket deltar inte i dialogen med den efterbehandlingsansvarige. Naturvårdsverkets ställningstagande i ansvarsfrågan kommer formellt i samband med att ett bidragsbeslut fattas, då den slutgiltiga ansvarsutredningen ingår som underlag. Naturvårdsverket kan lämna bidrag först när avtal undertecknats alternativt föreläggande meddelats. Som huvudprincip ska beslutet ha vunnit laga kraft.

Avtal

När parterna är eniga finns möjlighet att bekräfta överenskommelsen i ett civilrättsligt avtal. Exempel på frågor av civilrättslig karaktär som behöver regleras i avtalet berör ekonomi, genomförande, huvudmannaskap och tidsplaner.

Det offentligrättsliga ansvaret enligt miljöbalken för exempelvis uppföljning eller krav på ytterligare åtgärder kan aldrig avtalas bort. Det bör därför framgå tydligt av avtalstexten att parterna utgår från den bedömning som görs i dagsläget utifrån rådande kunskapsläge och motsvarar det ansvar som bedömts kunnat fastställas enligt 10 kap. miljöbalken.

I avtalet bör det anges en procentsats samt ett maxbelopp med avseende på efterbehandlingsåtgärden som den/de ansvariga ska stå för. Det bör även anges hur eventuella fördyringar eller andra avvikelser ska hanteras. Avtalet bör formuleras på så sätt att tillsynsmyndigheten inte begränsas i framtida krav om exempelvis nya föroreningar upptäcks.

Det är lämpligt att fatta ett myndighetsbeslut som hänvisar till avtalet eller innehållet i det. I beslutet kan också anges att det för närvarande inte föreligger någon ytterligare tillsynsåtgärd från myndighetens sida. Förslag på avtalsutformning och tillhörande myndighetsbeslut finns i Naturvårdsverkets rapport 5490, Delfinansiering av efterbehandlingsprojekt genom avtal/överenskommelse (Naturvårdsverket, 2006). Där finns också ytterligare vägledning kring delfinansiering genom överenskommelse och avtal. I de fall skrivningarna i rapport 5490 och kvalitetsmanualen inte stämmer överens är det kvalitetsmanualen som gäller för vägledning.

Föreläggande

Ärendegången inför ett föreläggande överensstämmer i många delar med hur projektet hanteras via avtal när parterna är överens. I de fall parterna inte kan komma överens blir föreläggandet däremot föremål för ett överklagande.

Ett föreläggande bör ange vilka bestämmelser tillsynsmyndigheten grundar beslutet på och vara riktat mot en viss angiven fysisk eller juridisk person (adressat). Det måste vara så preciserat att adressaten inte behöver tveka om vad det är denne ska göra. Den ansvarige får enligt 10 kap. 4 § miljöbalken föreläggas att utföra vissa

åtgärder alternativt bekosta en del av de åtgärder som bedöms vara miljömässigt motiverade att utföra.

Se även Naturvårdsverkets Handbok om operativ tillsyn 2001:4 för information om vad ett föreläggande bör innehålla.

Huvudmannaskap vid statlig delfinansiering

EU:s statsstödsregler innebär ett principiellt förbud mot statligt stöd som gynnar vissa företag och snedvrider konkurrensen mellan medlemsländer. Kommunala bolag, fastighetsägare och ansvariga verksamhetsutövare (andra än kommuner och statliga myndigheter) kan därför inte agera huvudman i statligt finansierade projekt. En kommun eller exempelvis SGU måste därför gå in som huvudman i dessa projekt, som i sin helhet upphandlas enligt lagen om offentlig upphandling (2016:1145), LOU.

Utgångspunkten för ett projekt är att det endast bör finnas en huvudman. När ansvarigas del kan avgränsas till ett delområde, en delentreprenad, eller dylikt i ett projekt kan det vara möjligt att driva projektet med fler huvudmän med ansvar för var sin del. I praktiken blir det då en huvudman för den bidragsfinansierade delen av åtgärden som upphandlas enligt LOU och en eller flera huvudmän för de delar det finns ansvariga. Om det finns flera delansvariga i ett projekt med delad finansiering är det lämpligt att ett avtal upprättas mellan de delansvariga, länsstyrelsen (som finansierar till en del) och den huvudman som är utsedd. I avtalet kan regleras arbetsuppgifter, förhållningssätt vid fördyringar, m.m.

Förslag till arbetsprocess inför åtgärd

1. Tillsynsmyndigheten tar fram en preliminär eller slutlig ansvarsutredning beroende på befintligt underlag. Länsstyrelsen stämmer av med Naturvårdsverket om objektet kan vara aktuellt för bidragsfinansiering.
2. Länsstyrelsen och Naturvårdsverket bör så tidigt som möjligt inleda dialogen om vad som är miljömässigt motiverat och om ansvarets storlek.
3. Parterna försöker nå en överenskommelse om åtgärder utifrån länsstyrelsens och Naturvårdsverkets bedömning om vad som är miljömässigt motiverat och hur ansvaret ska fördelas. När förutsättningar för en överenskommelse saknas finns i stället möjlighet för tillsynsmyndigheten att meddela föreläggande med direkta krav.
4. När en överenskommelse är möjlig stäms skäligheten beträffande ansvaret av med Naturvårdsverket innan ansvarsutredningen färdigställs. Länsstyrelsen sänder sedan den färdiga ansvarsutredningen till Naturvårdsverket.
5. Avtalet ska godkännas av Naturvårdsverket innan det skrivs under av parterna.
6. Det underskrivna avtalet skickas därefter till Naturvårdsverket. När föreläggande meddelats översänds beslutet. Utgångspunkten är att ett beslut vinner laga kraft innan statlig finansiering blir aktuell.

7. Huvudmannen ansöker om statlig bidragsfinansiering och projektet upphandlas enligt LOU i sin helhet eller om flera huvudmän förekommer i de delar som finansieras av statliga bidrag.

4.11 Upphandling

Här beskrivs kort vad som gäller för upphandling i allmänhet och efterbehandlingsprojekt i synnerhet. Mer fördjupad information återfinns i annan litteratur. Naturvårdsverket uppmuntrar dem som ska gå in i en upphandling av en statligt finansierad efterbehandlingsåtgärd att ta kontakt med Upphandlingsmyndigheten via dess frågeportal (<https://frageportalen.upphandlingsmyndigheten.se/org/upphandlingsmyndigheten/>). Upphandlingsmyndigheten tillhandahåller där stöd inom upphandlingens regelverk, praktik och hållbarhetsaspekter samt statsstöd. Upphandlingsmyndigheten ger dock inte vägledning i enskilda fall.

Kortare avsnitt som specifikt rör upphandlingsfrågor i efterbehandlingsprojekt finns i litteratur från andra aktörer. Exempel på detta finns i rapporten Klorerade lösningsmedel i mark och grundvatten - Att tänka på inför provtagning och upphandling (SGF:s rapport 2:2011) och i Arbetsmiljöverkets handbok Marksanering - om hälsa och säkerhet vid arbete i förorenade områden (Arbetsmiljöverket, 2015).

Utredningar och åtgärder av förorenade områden är ofta komplexa projekt som bör genomföras stegvis. Det kan också innebära att flera olika upphandlingar behövs. Det är därför bra att initialt planera för samtliga förutsägbara insatser. Om behovet av konsulttjänster är återkommande kan upphandling av tjänsterna som ramavtal förenkla och effektivisera det totala upphandlingsarbetet.

Det är väldigt viktigt att kontinuerligt utvärdera kunskapsläget för objektet och vad som krävs för att bedöma eventuella risker och åtgärdsbehov. Oavsett var i efterbehandlingsprocessen man befinner sig så måste huvudmannen definiera syftet med det arbete som ska handlas upp och hur detta ska bidra till den övergripande strategin för objektet. Syftet med det som ska upphandlas skiljer sig åt beroende på om man upphandlar provtagning och utredning eller åtgärd och åtgärdsförberedelser. Syftet kan vidare bero på var i utrednings- eller åtgärdsskedet man befinner sig. Generellt är syftet med provtagning och utredning att samla in underlag för bedömning av eventuella risker för människors hälsa och miljö. Utredningen av dessa risker ligger till grund för en bedömning av eventuella åtgärdsbehov och vilka typer av åtgärder som är bäst lämpade för det specifika fallet.

För att definiera syftet med det arbete som ska upphandlas, är det till stor hjälp att gå från en konceptuell modell och problemformulering för objektet (se avsnitt 4.3.1

och bilaga 1 i rapport 5977). När man definierat syftet med arbetet som ska upphandlas, och vilken roll detta spelar för den övergripande strategin upprättar man ett förfrågningsunderlag. Förfrågningsunderlaget baseras på den kunskap som finns vid tidpunkten för upphandlingen, vilket bör sammanfattas i en konceptuell modell och problemformulering. Inför förstudien finns det en MIFO fas 1 inventering. Inför huvudstudien finns det en eller flera utredningar från förstudien. Inför genomförandeskedet finns det en huvudstudie och eventuella åtgärdsförberedande undersökningar.

Upphandling av avhjälpandeentreprenader kan ske som tidigast då bidragsansökan beviljats för den planerade entreprenaden. Om åtgärdsbidrag bara har beviljats för förberedelser kan avtal med entreprenören slutas först när bidrag har beviljats för hela åtgärden.

Regler och bestämmelser

För konsultuppdrag är för närvarande ABK 09 styrande. ABK 09 står för Allmänna Bestämmelser för konsultuppdrag inom arkitekt- och ingenjörsvksamhet av år 2009. Motsvarande dokument inom entreprenadområdet betecknas för närvarande AB 04 och ABT 06, Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader, respektive motsvarande för totalentreprenader. Allmänna bestämmelser är standardavtal som tas fram gemensamt av branschföreträdare för beställare och leverantörer. Målsättningen med bestämmelserna är att fördela risker mellan parterna och ge förutsättningar för hög kvalitet i de upphandlade arbetena.

Efterbehandlingsprojekt skiljer sig delvis mot vanliga bygg- och anläggningsprojekt. Därför passar de inte alltid in i de vanliga regelverken och referensdokumenten i bygg- och anläggningsbranschen.

Upphandlingar av konsult- och entreprenadtjänster i bidragsfinansierade efterbehandlingsprojekt ska ske enligt lagen om offentlig upphandling (LOU). Mer information och vägledning om offentlig upphandling finns på Konkurrensverkets webbplats (se sökväg i avsnitt 5.3).

Entreprenadformer

Efterbehandlingen kan utföras i egen regi eller på entreprenad. Om en entreprenad ska handlas upp så finns det i princip två former av entreprenader att välja mellan. Dessa benämns utförandeentreprenad och total- eller funktionsentreprenad.

Oavsett val av entreprenadform bör huvudmannen ta hjälp vid framtagandet av förfrågningsunderlaget av en sakkunnig konsult. Inför större entreprenader kan det också vara lämpligt att en entreprenadjurist granskar underlaget innan upphandlingen påbörjas.

Vid en utförandeentreprenad fastställer huvudmannen vad som ska göras under entreprenaden och hur det ska göras. Detta klargörs i projekteringshandlingarna i form av åtgärdskrav såsom schaktdjup, acceptabla resthalter, m.m. Huvudmannen anger också på vilket sätt entreprenaden ska genomföras, till exempel hur eventuell schaktning ska ske och var en fordonstvätt ska anläggas.

Vid en total-/funktionsentreprenad bestämmer huvudmannen den funktion som ska uppnås med entreprenaden. Detta funktionskrav kan exempelvis uttryckas i form av acceptabel resthalt, i likhet med en utförandeentreprenad. Skillnaden är att entreprenören ansvarar för projekteringen och därmed i huvudsak tillvägagångssättet för att uppnå den efterfrågade funktionen. Vid en funktionsentreprenad är det viktigt att huvudmannen formulerar den efterfrågade funktionen så att entreprenaden kan bedrivas på ett rationellt och effektivt sätt, som också innebär att alla miljövillkor uppfylls.

En utförandeentreprenad kan utföras med inslag av funktionsentreprenader, om huvudmannen bedömer att entreprenören har mest kännedom om eller har störst möjlighet att lösa en del av entreprenaden. Det kan till exempel vara ett vattenreningssteg där huvudmannen kan ange funktionen en viss acceptabel halt i utgående vatten.

Miljökrav vid bidragsfinansierade avhjälpandeåtgärder

Från och med 2019 introducerar Naturvårdsverket krav på miljöprestanda i åtgärder som finansieras via sakanslaget för efterbehandling av förorenade områden 1:4, anslagspost 1 och 5. Till en början är kravställning på miljöprestanda enligt vägledningen nedan frivillig. I de beslut om bidrag till nya efterbehandlingsåtgärder som fattas från och med 2020 kommer Naturvårdsverket inkludera villkor om att åtgärderna ska genomföras i enlighet med miljökraven, i den utsträckning de är ändamålsenliga för den specifika åtgärden. För redan beslutade åtgärder tillkommer inte villkor om att dessa genomförs i enlighet med miljökraven. Dock är de fortfarande relevant och eftersträvansvärt att ställa miljökraven på frivillig basis, trots att det inte är ett beslutsvillkor, i de fall åtgärderna inte redan planerats eller påbörjats. Vägledning och detaljer om kravställning på miljöprestanda finner man på Naturvårdsverkets webbplats. <https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledningar/Foroerade-omraden/Kvalitetsmanualen---att-soka-bidrag/Miljokrav-pa-utforandet-av-atgarder/>.

Förfrågningsunderlag

Förfrågningsunderlaget är beställarens (huvudmannens) underlag till leverantörens (konsultens eller entreprenörens) anbud. Här ska beskrivas vad som ska upphandlas och vilka krav som ställs på leverantören. Förfrågningsunderlaget ska också beskriva hur anbuden kommer att utvärderas och vilka andra villkor som kommer att gälla. Alla krav och villkor måste vara förenliga med de EG-rättsliga grundprinciperna. Det innebär bland annat att de måste vara rimliga och anpassade

till uppdragets syfte. Kraven bör för tydlighetens skull anges samlat i ett särskilt avsnitt i förfrågningsunderlaget. Alla leverantörer ska ges lika förutsättningar och upphandlingen ska publiceras öppet.

Det är viktigt att formulera förfrågningsunderlaget så att det blir fullständigt och tydligt från början. Det får som huvudregel inte ändras under upphandlingens gång. Om kraven väsentligt behöver ändras måste upphandlingen normalt göras om från början. Ett förfrågningsunderlag består av:

- krav på leverantören
- tekniska specifikationer
- administrativa föreskrifter
- kriterier för bedömning av anbud (tilldelningskriterier)
- kommersiella villkor
- särskilda kontraktsvillkor

Vad gäller förfrågan om entreprenadarbeten bör byggsektorns beskrivningssystem AMA användas så långt som det är möjligt vid upprättande av förfrågningsunderlag för efterbehandlingsprojekt. AMA står för Allmän Material- och Arbetsbeskrivning. Det är koder och rubriker med tillhörande föreskrifts- och rådtexter för administrativa föreskrifter och tekniska beskrivningar, framtagna för hela byggprocessen (se sökväg i kap. 5). I Råd och anvisningar (RA) finns kommentarer till texterna i AMA och information om hur beskrivningarna ska utformas för att bli tillräckligt fullständiga och kalkylerbara.

Förfrågningsunderlaget kan delas upp i administrativa föreskrifter, teknisk beskrivning, å-prislista och mall för utvärdering, vilka kommenteras nedan. Uppdelningen kan också ske i fler eller färre dokument, men ska sammantaget innehålla de punkter som anges under rubriken Förfrågningsunderlag ovan. En viktig grundprincip är att information bara anges på ett ställe för att undvika motstridigheter.

Till entreprenadupphandlingen upprättas ett förfrågningsunderlag som ska vara entydigt och kalkylerbart. Det ska också redovisa förutsättningar, omfattning, utförande- och godkännandekrav på arbetena.

- **Administrativa föreskrifter**

I de administrativa föreskrifterna anges allmän information och krav gällande för upphandlingen och utförandet av uppdraget. Det kan till exempel avse krav på anbud och anbudsgivare, anbudstid och fakturering. I AMA AF Konsult 10 finns en mall med anvisningar som kan vara till hjälp vid upprättandet av administrativa föreskrifter i konsultupphandlingar. AMA AF 12 är motsvarande administrativa föreskrifter med råd och anvisningar för byggnads- och anläggningsarbeten.

- **Teknisk beskrivning**

I den tekniska beskrivningen beskrivs efterfrågat arbete så att leverantörerna förstår vad som ska göras och har en möjlighet att prissätta det. Uppdragets genomförande bör beskrivas på en övergripande nivå och endast med detaljerade anvisningar där det är motiverat. Som vägledning kan beställaren ange syftet och de frågor uppdraget ska ge svar på. För delar kan det vara lämpligt att ställa krav genom att hänvisa till specifika delar i befintliga handböcker, vägledningar eller kvalitetsmanualen.

Relevant underlagsmaterial i form av tidigare undersökningar, kartor, ritningar m.m. bifogas. I den tekniska beskrivningen ska också kvalitetskrav framgå, exempelvis vad gäller rapporteringsgräns för analyser, hygien vid borring, krav på bränsle, osv. Det är vidare viktigt att behovet av de skyddsåtgärder som måste vidtas under entreprenaden framgår. Det kan avse skydd mot spridning av föroreningar till omgivningen, exempelvis genom damning, läckage och utsläpp. Behovet av skyddsåtgärder är alltid beroende av platsens specifika förutsättningar och typ av åtgärd.

En tänkt tidsplan för uppdragets genomförande bör redovisas. Det är möjligt att ange ett tak för vad uppdraget får kosta. Moment som man i förväg inte vet om de ska ingå kan anges som en option. Det kan till exempel avse en åtgärdsutredning och riskvärdering, då resultatet av riskbedömningen avgör om de behöver utföras eller inte. I genomförandeskedet kan optionen handla om efterbehandling av ett delområde, som inte ingår i ett första skede.

- **À-prislista/mängdbeskrivning**

En à-prislista i en konsultförfrågan innehåller uppgifter såsom timarvode, kostnader för aktuella analyser, etablering av provtagningsutrustning, installation per grundvattenhål, osv. Den underlättar bland annat senare reglering av avgående och tillkommande arbeten under uppdragets gång.

Om à-prislistan kompletteras med mängder får anbudsgivaren möjlighet att redovisa hur samtliga resurser fördelas inom uppdraget. Beställaren kan själv också ange vissa mängder på förhand (t.ex. antal projektmöten eller timmar för utvärdering). Det syftar till att likställa anbud sinsemellan och därigenom förenkla anbuds- och upphandlingsprocessen.

Motsvarande dokument i en entreprenadförfrågan benämns mängdförteckning.

- **Mall för utvärdering**

En utvärderingsmall kan gärna redovisas som en egen del av förfrågningsunderlaget med syftet att vara öppen med hur utvärderingen kommer att gå till. Vanligt förekommande värderingsgrunder är företagets och/eller den föreslagna organisationens erfarenhet (referenser), föreslaget genomförande och pris. Även andra relevanta värderingsgrunder kan användas,

såsom föreslagna entreprenadarbetens beräknade utsläpp av växthusgaser via ett generellt och allmänt tillgängligt beräkningsverktyg. Möjligheten att använda referenser i utvärderingen har varit föremål för prövning vid ett antal rättsliga avgöranden. Ställs relevanta krav på referenser vid kvalificering av anbudsgivare, kan man istället överväga att helt utesluta referenser vid utvärderingen.

I förfrågningsunderlaget för en entreprenad ingår även kontrollplan och arbetsmiljöplan.

Vid genomförande av en entreprenad har huvudmannens projektledare en nyckelroll. Det är därför väsentligt att projektledaren ges tillräckliga befogenheter att ta beslut och tillräckligt stöd vad gäller kontroll och miljötekniska avgöranden.

Efter att kontrakt slutits med en entreprenör om arbetenas utförande ändras förfrågningsunderlagets status till bygghandling. I bygghandlingarna för man in de eventuella ändringar som avtalas under entreprenadens genomförande.

Ersättning

Ersättningsformen i konsultuppdrag kan vara fast eller rörligt arvode med budgetpris. Konsulten är bunden av sitt pris oavsett ersättningsform. Vid budgetpris ska beställaren underrättas om budgeten inte kan hållas, i enlighet med 6 § 6 kap. ABK 09.

Ersättning i entreprenader kan också ske med fast pris eller på löpande räkning mot budget, med mängdreglering enligt överenskomna à-priser för utfört arbete. Incitamentsavtal är möjligt. Val av ersättningsform är viktig i efterbehandlingsprojekt eftersom det är svårt att i detalj specificera omfattningen av alla arbeten i förväg. De osäkerheter och ekonomiska risker detta för med sig kan delvis hanteras genom valet av entreprenadform och ersättningsform.

Miljökontroll

Genomförandeskedet

Många efterbehandlingsentreprenader omfattar en miljökontroll under pågående arbete. Syftet kan vara att klassificera massor som ska dirigeras till olika mottagningsanläggningar och säkra denna hantering via exempelvis mottagningskvitton eller att uppmärksamma eller kvantifiera föroreningsutsläpp till omgivningen. Normalt har denna miljökontroll stor inverkan på entreprenadens genomförande, till exempel i form av väntetider på analysvar.

Många gånger är det fördelaktigt om miljökontrollen hanteras av entreprenören istället för att huvudmannen upphandlar en konsult för uppgiften. Entreprenören har då full rådighet över arbetsområdet, och får därmed möjlighet att genomföra arbetet på ett rationellt sätt. Huvudmannens möjlighet till insyn över

miljökontrollen kan i sådana fall säkerställas genom att handla upp ett beställarstöd som ges rätt att göra stickprovskontroller.

Uppföljningsskedet

Även den uppföljande miljökontrollen behöver på förhand beskrivas så noggrant att den blir kalkylerbar i ett förfrågningsunderlag. I enklare fall kan den genomföras i egen regi av huvudmannen. Ofta handlas miljökontrollen upp som en option i samband med konsultupphandlingen i förberedelseskedet.

Entreprenadarbeten avslutas med en slutbesiktning, det vill säga om entreprenören har uppfyllt sina åtaganden eller om det finns några brister. Det är i detta sammanhang väsentligt att beställarens (huvudmannens) eller entreprenörens miljökontroll- har säkerställt att entreprenören följt åtgärdskraven.

Normalt fem år efter slutbesiktningen följer en garantibesiktning. Huvudmannen ska kalla till denna besiktning som huvudsakligen tar sikte på att entreprenörens arbete har genomförts i enlighet med uppdraget. I uppföljningsskedet ingår också miljöeffektmätningar och slutrapportering.

4.12 Nationell uppföljning

Naturvårdsverket ansvarar för att följa upp och utvärdera effekterna av det statliga bidraget för efterbehandling. Det sker bland annat genom att Naturvårdsverket årligen rapporterar till regeringen om arbetet med efterbehandling av förorenade områden i en lägesbeskrivning (enligt bidragsförordningen (SFS 2004:100)), <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Fororenade-omraden/Resultat/> . Länsstyrelserna, Försvarsmakten, SGU, SGI, Trafikverket, Havs- och vattenmyndigheten samt fler statliga myndigheter rapporterar till Naturvårdsverket hur arbetet går. Uppgifterna hämtas från respektive myndighet samt från EBH-stödet.

5 Övrigt

5.1 Bidragsrelaterad terminologi

Merparten av den terminologi som kopplar till efterbehandling av förorenade områden finns i bilaga 1 i Naturvårdsverkets rapport 5978 (Naturvårdsverket, 2009a). De begrepp som hör till arbetet med inventering av förorenade områden och som saknas i rapport 5978 finns förklarade i Naturvårdsverkets rapport 4918 (Naturvårdsverket, 1999a). Kvalitetsmanualens terminologi kompletterar dessa två rapporter med begrepp i första hand relaterade till det statliga bidraget för utredningar och efterbehandlingsåtgärder.

I förberedelse- och genomförandefasen av efterbehandlingsprojekt kommer en hel del byggrelaterad terminologi in. Den täcks varken in av nedanstående lista eller av listan i rapport 5978. I alla AMA-beskrivningar (Allmän Material- och Arbetsbeskrivning) för anläggnings-, installations- och byggtreprenader finns dock ett avsnitt med begreppsförklaringar. Via Terminologicentrum (www.tnc.se) kan också Byggtermgruppens databas för bygg- och fastighetsterminologi (Byggtermbanken) nås.

Den 1 augusti 2007 genomfördes förändringar i miljöbalkens 10 kapitel. Dessa innebar bland annat att terminologin förändrades och termen avhjälpande infördes. På grund av övergångsbestämmelserna till 10 kap. miljöbalken är det dock huvudsakligen kapitlets äldre lydelse som kommer att tillämpas i praktiken under en lång tid framöver. Därför används generellt benämningen efterbehandling framför avhjälpande i kvalitetsmanualen. Undantaget är för bidrag för verkställighet eller rättelse (se avsnitt i kapitel 3), där bidragsmöjligheten kom in i bidragsförordningen (SFS 2004:100) först efter terminologiförändringen.

Bemyndiganderam	Det bidragsbelopp från sakanslaget (1:4 Sanering och återställning av förorenade områden) som regeringen beslutar om att Naturvårdsverket sammanlagt maximalt får besluta om för nästkommande budgetår och ett angivet antal år framåt därefter.
Bidragsförordningen	Förordning (2004:100) om avhjälpande av föroreningskador och statligt stöd för sådant avhjälpande, dvs. den förordning som reglerar det statliga bidraget för efterbehandling av förorenade områden.
EBH-samordnare	Länsstyrelsens handläggare som ansvarar för samordningen av länets bidragsfinansierade efterbehandlingsarbete gentemot Naturvårdsverket.

EBH-portalen	En webbsida uppdelad i två delar, en öppen och en dit inloggning krävs. Den öppna är avsedd för handläggarna inom förorenade områden på kommunernas kontor, och den för de tjänstemän på länsstyrelserna, Naturvårdsverket, SGI och SGU som arbetar med förorenade områden. http://www.ebhportalen.se/
EBH-stödet	Länsstyrelsernas databas med uppgifter om förorenade områden i Sverige. Användare är främst länsstyrelserna och Naturvårdsverket, som använder sig av EBH-stödet i arbetet med efterbehandling av förorenade områden.
Förberedelser	Förberedelseskedet följer om huvudstudien har visat på ett åtgärdsbehov. Förberedelserna omfattar planering och projektering av åtgärderna samt anmälan eller tillstånd. Syftet är bland annat att minimera osäkerheterna kring den planerade åtgärden.
Förstudie	Det första utredningsskedet efter att en riskklassning enligt MIFO fas 1 har utförts. Skedet omfattar en eller flera stegvisa undersökningar och utredningar med syftet att bekräfta föroreningsbilden och riskklassen.
Genomförande	Genomförandeskedet följer efter förberedelserna och innebär att de konkreta efterbehandlingsåtgärderna utförs, normalt på entreprenad.
Huvudstudie	Det andra utredningsskedet efter att riskbilden från förstudien är tillräckligt klar för att gå vidare med undersökningar och utredningar med syftet att välja efterbehandlingsåtgärd.
Initiering	Det inledande skedet i efterbehandlingsprocessen där information eller misstanke kommer fram om att ett område är så förorenat att det kan utgöra en oacceptabel risk för människors hälsa och miljön. Arbetet med identifiering och inventering enligt MIFO fas 1 hör till detta initieringsskede.
Kvalitetsmanualen	Naturvårdsverkets vägledande och kravställande dokument för det statligt bidragsfinansierade efterbehandlingsarbetet.
Lägesbeskrivningen	Naturvårdsverkets årliga rapportering till regeringen av hur efterbehandlingsarbetet i landet fortskrider (se bidragsförordningen (SFS 2004:100)),

	<p>http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhället/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Forenadede-omraden/Resultat/</p>
MIFO fas 1	Den riskklassning som görs i initieringsfasen.
MIFO fas 2	Översiktlig undersökning, som kan göras på flera objekt i samma bransch samtidigt. Görs innan det enskilda objektet går in i förstudiefasen.
Nationella planen	Naturvårdsverkets nationella plan för fördelning av statligt bidrag för efterbehandling av förorenade områden i landet, inklusive en prioriteringsordning (Naturvårdsverket rapport nr 6720). De urvalskriterier som anges i nationella planen utgör utgångspunkten vid prövningen av ansökningar om åtgärdsbidrag enligt bidragsförordningen (SFS 2004:100). Till planen hör även Arbetsplan och Fördelningsplan som syftar till att ge ökad transparens för länsstyrelserna, http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Forenadede-omraden/Nationell-plan-for-efterbehandling/
Nyckeltal	Uppföljande data för arbetet med efterbehandling sker på objektsnivå och på nationell nivå. På objektsnivå avser nyckeltalen miljö och ekonomi. Uppföljning på nationell nivå, exempelvis antal objekt i olika faser sker oftast med hjälp av utdrag ur EBH-stödet.
Prioriteringslistan	Länsstyrelsens lista över de förorenade områdena i länet som är mest prioriterade att arbeta med, sett ur risksynpunkt. Minst de tio första objekten är rangordnade. Listan finns i Länsstyrelsens regionala program.
Regionalt program	Länsstyrelsens beskrivning av och plan för arbetet med förorenade områden i länet. Handlingen ska i första hand användas i informationssyfte men också delges Naturvårdsverket senast den 31 oktober varje år. En uppdatering sker minst var tredje år.
Regleringsbrev	Regeringens årliga regleringsbrev till Naturvårdsverket som bland annat anger ändamål och villkor för anslag 1:4 för sanering och återställning av förorenade områden.
Slutrapport	Huvudmannens slutrapportering efter genomförd åtgärd och/eller uppföljning. Slutrapporten ska följa mallen i

	avsnitt 5.5, och innehålla beskrivning av projektet med bland annat erfarenhetsåterföring och utvärdering av måluppfyllelse samt ekonomisk redovisning.
Slutredovisning	Länsstyrelsens slutredovisning till Naturvårdsverket när utredning eller åtgärd har slutförts, och ska följa mallen i avsnitt 5.6. Med slutredovisningen bifogas huvudmannens slutrapport.
Utredningsbidrag	Statliga bidrag från Naturvårdsverket till länsstyrelserna för att finansiera undersökningar och utredningar av förorenade områden inom skedena förstudie och huvudstudie, under förutsättning att ansvarig saknas helt eller delvis.
Åtgärdsbidrag	Statliga bidrag från Naturvårdsverket till länsstyrelserna för att finansiera förberedelser, genomförande och uppföljning av efterbehandlingsåtgärder, under förutsättning att ansvarig saknas helt eller delvis.

5.2 Referenser

Arbetsmiljöverket (2015): *Marksanering – om hälsa och säkerhet vid arbete i förorenade områden*. Arbetsmiljöverkets handbok H359.

Asplund, J, Lundgren, F och Brorson, T (2007): *Vem kan man lita på? Att kommunicera risker i samband med förorenade områden*. Naturvårdsverkets rapport 5664 (Hållbar sanering).

Naturvårdsverket (1994a): *Vägledning för miljötekniska markundersökningar. I Strategi*. Naturvårdsverket rapport 4310.

Naturvårdsverket (1994b): *Vägledning för miljötekniska markundersökningar. II Fältarbete*. Naturvårdsverket rapport 4311.

Naturvårdsverket (1997a): *Rätt datakvalitet – Vägledning i kvalitetssäkring vid miljötekniska undersökningar*, Naturvårdsverket rapport 4667.

Naturvårdsverket (1997b): *Efterbehandling av förorenade områden. Vägledning för planering och genomförande av efterbehandlingsprojekt*, Naturvårdsverket rapport 4803.

Naturvårdsverket (1997c): *Åtgärdskrav vid efterbehandling. Vägledning för att acceptabla resthalter och restmängder uppnås – metoder och säkerhet*, Naturvårdsverket rapport 4807.

Naturvårdsverket (1999a): *Metodik för inventering av förorenade områden – bedömningsgrunder för miljökvalitet – vägledning för insamling av underlagsdata*, Naturvårdsverket rapport 4918.

Naturvårdsverket (1999b): *Metodik för inventering av förorenade områden – analys- och testmetoder*, Naturvårdsverket rapport 4947.

Naturvårdsverket (2006): *Delfinansiering av efterbehandlingsobjekt genom avtal/överenskommelse*. Delrapport inom projektet Tillsyn - efterbehandling av förorenade områden, Naturvårdsverket rapport 5490.

Naturvårdsverket (2009a): *Att välja efterbehandlingsåtgärd. En vägledning från övergripande till mätbara åtgärds mål*. Naturvårdsverket rapport 5978.

Naturvårdsverket (2009b): *Riskbedömning av förorenade områden. En vägledning från förenklad till fördjupad riskbedömning*. Naturvårdsverket rapport 5977.

Naturvårdsverket (2009c): *Riktvärden för förorenad mark. Modellbeskrivning och vägledning*. Naturvårdsverket rapport 5976.

Naturvårdsverket (2012): *Efterbehandlingsansvar. En vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis*. Naturvårdsverket rapport 6501.

Naturvårdsverket (2016): *Nationell plan. För fördelning av statliga bidrag för efterbehandling*. Naturvårdsverket rapport 6720.

Nordtest (2015): *Nordtest Sampler certification Scheme handbook version 2-1 NT ENVIR 008*. Approved 2015-4. <http://www.nordtest.info>

Norrman, J., Back, P-E., Engelke, F., Sego, L. och Wik, O. (2009a): *Provtagningsstrategier för förorenad jord*. Naturvårdsverkets rapport 5888 (Hållbar sanering).

Norrman, J., Purucker, T., Back, P-E., Engelke, F. och Stewart, R. (2009b): *Metodik för statistisk utvärdering av miljötekniska undersökningar i jord*. Naturvårdsverkets rapport 5932 (Hållbar sanering).

Prop. 2008/09:217: *Miljöbalkens försäkringar och avhjälpande av förorenade områden m.m.*

SFS 2004:100: *Förordning (2004:100) om avhjälpande av föroreningskador och statligt stöd för sådant avhjälpande*.

SFS 2012:989: *Förordning (2012:989) med instruktion för Naturvårdsverket*.

SFS 2008:1233: *Förordning (2008:1233) med instruktion för Sveriges geologiska undersökning.*

SGF (2011): *Hantering och analys av prover från förorenade områden. Osäkerheter och felkällor.* Svenska Geotekniska Föreningen rapport 3:2011.

SGF (2012): *Fälthandbok för undersökningar av förorenade områden.* Svenska Geotekniska Föreningen.

5.3 Sökvägar till styrande och vägledande dokument, mallar m.m.

5.3.1 Styrande och vägledande dokument

Dokument	Sökväg
Miljöbalken	http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/miljobalk-1998808_sfs-1998-808
Naturvårdsverkets instruktion	www.lagrummet.se <i>under</i> Lagar och förordningar, sök på "Naturvårdsverket" eller SFS 2012:989 eller http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/
Naturvårdsverkets regleringsbrev	http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Finansiering/Regleringsbrev/
Förordning (SFS 2004:100) om avhjälpande av föroreningskador och statligt stöd för sådant avhjälpande ("bidragsförordningen")	http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2004100-om-avhjalpande-av_sfs-2004-100
Kvalitetsmanualen	http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Fororenade-omraden/Kvalitetsmanualen---att-soka-bidrag/
Utgångspunkter för efterbehandling	Kapitel 1 i varje av Naturvårdsverkets rapporter 5976, 5977 och 5978
Branschlistan	http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Fororenade-omraden/Att-inventera-fororenade-omraden/
Nationell plan för fördelning av statliga bidrag för efterbehandling	http://www.naturvardsverket.se/nationell-plan-efterbehandling
Vägledning om marksanering inför bostadsbyggande	http://www.naturvardsverket.se/efterbehandling-infor-bostadsbyggelse

5.3.2 Naturvårdsverkets rapporter om efterbehandling

Dokument	Sökväg
Lista med länkar till Naturvårdsverkets rapporter om efterbehandling	http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Foroenade-omraden/
Naturvårdsverkets kunskapsprogram Hållbar sanering (2006-2009)	http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Foroenade-omraden/Kunskapsprogrammet-Hallbar-sanering/

5.3.3 Ansökan om bidrag

Mall	Sökväg
Ansökan om bidrag för utredningar	Aktuella instruktioner skickas ut till länsstyrelserna årligen inför sommaren. Årlig ansökan görs 31 oktober
Ansökan om bidrag för efterbehandlingsåtgärder	Se avsnitt 5.7 Mallar finns att ladda ned på EBH-portalen: http://www.ebhportalen.se (inloggningsuppgifter krävs).
Exempel på ansökan om statligt bidrag för efterbehandlingsåtgärder	EBH-portalen http://www.ebhportalen.se (inloggningsuppgifter krävs).
Ansökan om bidrag för marksanering inför bostadsbyggande	Vägledning och mallar finns på Naturvårdsverkets webbsida: http://www.naturvardsverket.se/efterbehandling-infor-bostadsbebyggelse

5.3.4 Länsstyrelsernas regionala program (se kap. 2.3)

Mall	Sökväg
Regionalt program	Se kap 5.4
Exempeltexter till de allmänna delarna	Mallar och exempeltexter finns på EBH-portalen http://www.ebhportalen.se (inloggningsuppgifter krävs).

5.3.5 Länsstyrelsens projektredovisning till Naturvårdsverket

Mall	Sökväg
Ekonomisk redovisning tillsynsprojekt	Instruktion och uppdaterad excelmall skickas ut till länsstyrelsen årligen under ca april.
Ekonomisk redovisning utredningar	
Ekonomisk redovisning åtgärder	

Ekonomisk redovisning bostadsanslaget	
Statusredovisning pågående utredningsobjekt	Länsstyrelsen uppdaterar årligen i EBH-stödet senast sista februari.
Statusredovisning pågående åtgärdsobjekt	
Statusredovisning avslutade utredningsobjekt	Länsstyrelsen uppdaterar i EBH-stödet i samband med att utredningen färdigställs.
Statusredovisning avslutade åtgärdsobjekt	Länsstyrelsen uppdaterar i EBH-stödet i samband med slutredovisning av objektet.
Manual till EBH-stödet	Manual finns att läsa på EBH-stödet under ”Manualer och support” (inloggningsuppgifter krävs).

5.3.6 Mål för efterbehandlingsrelaterat tillsynsarbete

Mall	Sökväg
Nationella mål, riktlinjer för det efterbehandlingsrelaterade tillsynsarbetet på länsstyrelserna	EBH-portalen http://www.ebhportalen.se (inloggningsuppgifter krävs) Se även: www.naturvardsverket.se

5.3.7 Redovisning av utredning som ej går vidare till åtgärd

Hänvisning	Sökväg
Ekonomisk slutredovisning	Se kap 3.2
Motivering	Se kap 3.2

5.3.8 Slutrapportering (från huvudmannen) av åtgärdsobjekt (se kap. 4.7)

Mall	Sökväg
Mall slutrapport, som huvudmannen använder	Se kap. 5.5
Nyckeltal miljö	Sökväg: http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Forenaded-omraden/Kvalitetsmanualen---att-soka-bidrag/
Nyckeltal ekonomi	
Exempel på slutrapporter	EBH- portalen http://www.ebhportalen.se (inloggningsuppgifter krävs).

5.3.9 Slutredovisning (från länsstyrelsen) av åtgärdsobjekt (se kap. 4.7)

Mall	Sökväg
------	--------

Mall slutredovisning, som länsstyrelsen använder	Se kap. 5.6
Nyckeltal miljö	Sökväg: http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Forenadede-omraden/Kvalitetsmanualen---att-soka-bidrag/
Nyckeltal ekonomi	

5.3.10 Övrigt

Hänvisning	Sökväg
AMP-guiden	Svenska Byggbranschens Utvecklingsfond. <i>AMP-guiden</i> . http://www.ampguiden.net
Frågor och svar om förorenade områden	http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Forenadede-omraden/Fragor-och-svar-om-forenadede-omraden/
Upphandling	www.konkurrensverket.se
”Örebromodellen” – Beräkning av personalkostnad	http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Forenadede-omraden/Fragor-och-svar-om-forenadede-omraden/

5.4 Mall för regionalt program förorenade områden

Ett regionalt program för efterbehandling av förorenade områden bör innehålla redovisning under följande rubriker:

1 Mål och bakgrund

- 1.1 Inledning
- 1.2 Mål för arbetet med förorenade områden
- 1.3 Ansvar och finansiering
- 1.4 Organisation och samverkan
- 1.5 Länsstyrelsernas databas för förorenade områden, EBH-stödet
- 1.6 Strategi för arbetet med förorenade områden
- 1.7 Prioriteringsgrunder i länet

2 Läget i länet

- 2.1 Regionala förutsättningar
- 2.2 Förorenade områden i länet
- 2.3 Miljöriskområden och andra restriktioner i markanvändning till följd av föreningar

3 Program för inventering, utredningar och åtgärder tre år framåt

- 3.1 Inventering
- 3.2 Undersökningar och utredningar

- 3.3 Åtgärder
- 3.4 Tillsynsvägledning
- 3.5 Övrigt efterbehandlingsrelaterat arbete

Bilaga/bilagor

Bilaga 1. Prioriteringslista förorenade områden i xxx län

5.5 Mall för huvudmannens slutrapport av åtgärdsobjekt

I detta avsnitt finns en mall för huvudmannens slutrapport. Slutrapporten för avslutad efterbehandlingsåtgärd (åtgärdsobjekt) ska minst omfatta nedanstående punkter och besvara samtliga frågor under respektive rubrik. Det är huvudmannen som tar eller låter ta fram slutrapporten. De projektspecifika förhållandena avgör hur redovisningen slutligen utformas. I de fall slutrapporteringen sker som separata delrapporter är det lämpligt att i varje rapportdel inkludera en kortfattad, översiktlig beskrivning av projektet. Om något eller några av nedanstående punkter utesluts eller ska kompletteras senare, ska detta kommenteras och motiveras.

Slutrapporten från huvudmannen ska innehålla:

1. Beskrivning av efterbehandlingsgenomförande

Sammanfattning

En översiktlig icke-teknisk sammanfattning av projektet inleder slutrapporten, om i storleksordningen tio sidor.

Bakgrund och historik

Allmänna uppgifter: administrativa uppgifter (aktuell/-a fastighetsbeteckning-/ar, uppgifter om huvudman, tillsynsmyndighet, länsstyrelsens kontaktperson etc.), bakgrund till projektet, beskrivning av objektet och dess påverkansområde/-n, historik kring verksamheten/verksamheterna på objektet, genomgång av genomförda utredningar och vad dessa kom fram till samt annat av relevans som ger en bild av varför objektet åtgärdats.

Föroreningssituation och risker innan efterbehandlingsåtgärden

Problembeskrivning inklusive bland annat föroreningssituation innan åtgärd ("vad och var", transport- och spridningsvägar, miljö- och hälsorisker, behov av riskreduktion), sammanfattande riskbedömning etc. Kartor, fotografier och liknande kan vara till hjälp för att förklara situationen innan åtgärd.

Val av efterbehandlingsåtgärd, åtgärds mål och åtgärds krav

Beskrivning av vilken åtgärd som valdes, varför och hur man kom fram till vald metod. Beskrivning av vilka åtgärds mål (övergripande och mätbara) och åtgärdskrav som sattes upp för projektet. Om det fanns andra målsättningar och krav för projektet (till exempel teknikutveckling, hänsyn till kulturmiljö, etc.).

Organisation och planering av efterbehandlingen

En beskrivning av projektorganisationen. Hur efterbehandlingen planerades. Beslutsprocesser och strategiska överväganden. Vilka upphandlingar som genomförts. Beskriv med tyngdpunkt på erfarenhetsåterföring som kan vara till nytta i kommande projekt.

Tillsyn, anmälningar och tillstånd

Hur tillsynsfrågorna löstes. Vilka anmälningar och tillstånd som behövdes. Administrativa åtgärder, restriktioner etc.

Genomförande av efterbehandlingsåtgärden (entreprenaden)

Beskrivning av förberedande arbeten och själva genomförandet (schaktarbeten, mellanlagring, vattenrening, transporter, mottagning vid behandlingsanläggningar, återställning, återfyllning, val av massor, etc). Beskrivning av vilken nytta man hade av åtgärdsförberedande utredningar och undersökningar. Hur väl motsvarade de den verkliga situationen? Vad gick bra och mindre bra? Hur löste man problemen?

Arbetsplatsorganisationen

Beskriv hur arbetsplatsorganisationen såg ut under genomförandet.

Säkerhet och arbetsmiljö under efterbehandlingen

Beskriv hur man planerade för säkerhet och arbetsmiljö i projektet, och om planering motsvarade den faktiska situationen. Samverkan med Arbetsmiljöverket, etc?

Föroreningssituationen efter efterbehandlingsåtgärden

Beskrivning av föroreningssituationen efter utförda åtgärder. Lämnades föroreningar kvar? Om ja, redovisa situationsplan över kvarlämnade föroreningar. Redovisa här även en uppdaterad riskbedömning baserad på situationen efter utförd åtgärd, inklusive en uppdaterad konceptuell modell. Kvarstår behov av ytterligare insatser? Beskriv om aktuellt dessa samt förslag till kompletterande åtgärder.

Miljökontroll - före, under och efter efterbehandlingsåtgärden (se även Efterkontroll nedan)

Beskrivning av referensmätningar före åtgärd, miljökontroll under entreprenadfasen (omgivning och saneringsområde) samt om möjligt den efterkontroll (de miljöeffektmätningar) som genomförs eller genomförts (se även kap. 4.6 och 4.7). Hur skulle miljökontrollen genomföras? Hur genomfördes den? Uppkom någon miljöpåverkan vid genomförandet av åtgärderna, till exempel störningar och utsläpp. Hur kontrollerades detta? Resultat och diskussion av miljökontrollen redovisas tillsammans med till exempel kartor, relationshandlingar, fotografier, dagbok och analysprotokoll.

Informations- och kommunikationsinsatser

Hur informations- och kommunikationsinsatser före, under och efter projektet löstes. Inhämtades synpunkter från allmänhet? Utfördes undersökningar, enkäter? Fanns det en kommunikationsplan/-strategi?

Sammanfattning och utvärdering av erfarenheter

Om projektet nått sina mål. Om inte, varför? Återstår någon insats som skulle behöva göras om eller på annat sätt? Vilka lärdomar och erfarenheter har dragits? Vad gick bra? Vad gick mindre bra? Rekommendationer och slutsatser som kan dras? ”Tips på vägen”.

2. Ekonomi

Finansiering

Redovisning av finansiärer och bidragssummor.

Kostnader för efterbehandlingsprojektet

Redovisning av kostnader för projektledning/-projektstöd, kostnader för projektering inklusive kompletterande undersökningar, kostnader för entreprenörer och till exempel kostnader för omhändertagande av massor, miljökontroll i samband med entreprenaden, efterkontroll, etc.

Kostnader för huvudmannen

Redovisning av eventuell egeninsats. Vilka blev kostnaderna för huvudmannen? Hur mycket egen tid lades ned och på vad?

Kostnader för eventuell efterbehandlingsansvarig eller annan aktör

Redovisning av kostnader. Hur mycket egen tid lades ned och på vad?

Kostnader för kommunen i det fall annan myndighet agerat huvudman

Redovisning av eventuell egeninsats. Vilka blev kostnaderna för kommunen? Hur mycket egen tid lades ned och på vad?

Ekonomisk slutredovisning - sammanställning och slutsatser

Sammanställning av efterbehandlingsprojektet med ekonomisk slutsummering samt slutsatser.

3. Beskrivning av efterkontroll, uppföljning och annat efterarbete

Beskrivning av åtgärds mål

Redovisning av vilka åtgärds mål som sattes upp för projektet (övergripande och mätbara).

Beskrivning av måluppfyllelse - resultat och diskussion

Resultat och diskussion av mätdata från uppföljande efterkontroll.

Beskrivning av efterkontrollen

Hur kontrollen efter entreprenadens genomförande planerades. Hur genomfördes den?

Uppgifter till EBH-stödet

Enligt villkoren i bidragsbeslutet för åtgärder ska EBH-stödet vara uppdaterat. Redovisa här vilka uppgifter och dokument som förts in i EBH-stödet.

Administrativa åtgärder, restriktioner etc.

Information om det uppkommit eller kvarstår behov av restriktioner etc. efter genomförda åtgärder? Om aktuellt, beskriv vilka. Vem beslutade dessa? Är relevanta uppgifter införda i fastighetsregister?

Informations- och kommunikationsinsatser

Uppgifter om vilka informations- och kommunikationsinsatser som krävdes/genomfördes? Har det inkommit synpunkter från allmänhet etc.? Hur har kommunikering av risker etc. efter efterbehandlings slutförande respektive under/efter kontrollfasen utförts?

Sammanfattning och slutsatser

Sammanfattning av efterkontrollen. Har åtgärds målen uppfyllts? Om inte, varför? Lärdomar och erfarenheter? Vad har fungerat och inte? ”Tips på vägen”.

5.6 Mall för länsstyrelsens slutredovisning av åtgärdsobjekt

Enligt villkoren i bidragsbeslut för åtgärder står det att länsstyrelsen ska lämna en slutredovisning av projektet enligt senaste utgåvan av Naturvårdsverkets kvalitetsmanual för efterbehandling av förorenade områden.

Slutredovisningen från länsstyrelsen ska innehålla:

- Länsstyrelsens bedömning av projektets genomförande med motivering avseende om ställda bidragsvillkor följts och om uppsatta övergripande åtgärds mål har uppnåtts. De punkter som slutrapporten ska innehålla från huvudmannen ska länsstyrelsen sammanfatta. Vad en slutrapport ska innehålla framgår av mallen för slutrapport av åtgärdsobjekt (avsnitt 5.5).
- Ekonomisk redovisning av efterbehandlingsåtgärden samt nyckeltal för ekonomi och miljö från huvudmannen. På nyckeltalsredovisningens ekonomiflik ska även länsstyrelsens kostnader fyllas i (Sökväg till Excelmall för nyckeltal med avseende på ekonomi och miljö för åtgärdsobjekt finns i kap. 5.3.) Om några delmoment i slutrapporten eller nyckeltalen uteslutits eller ska kompletteras senare, ska det kort motiveras varför och aktuell tidplan ska redovisas.
- Ekonomisk redovisning av utredningarna kopplade till objektet. Den ekonomiska slutredovisningen ska stämma överens med länsstyrelsens kvartalsredovisningar.
- Ekonomisk redovisning av kostnaderna för länsstyrelsen, inklusive samtliga kostnader och nedlagd tid för t.ex. bidragshantering, projektstöd, uppföljning och eventuella tillsynsinsatser.
- Slutrapporten från huvudmannen ska bifogas med slutredovisningen.

Naturvårdsverket granskar slutredovisning inkl. slutrapporten och godkänner alternativt begär kompletteringar inom tre månader efter inlämnad slutredovisning, om inte annat överenskommit med länsstyrelsen. Godkännande meddelas skriftligt.

I slutredovisningen ska efterkontrollen redovisas så långt den kommit och det ska tydligt framgå om det kommer att ske ytterligare efterkontroll. Om efterkontrollen inte slutrapporteras med övriga delar ska en komplettering till både tidigare inlämnad slutredovisning inkl. slutrapport lämnas.

5.7 Mall för ansökan om bidrag till förberedelser av

efterbehandlingsåtgärder eller till efterbehandlingsåtgärder

Här presenteras ett förslag till mall för ansökan om bidrag. En ansökan ska minst omfatta nedanstående punkter men kan komma att behöva kompletteras utifrån specifika platsförhållanden. De projektspecifika förhållandena avgör också hur ansökan utformas och i vilken omfattning. Om något eller några av nedanstående delmoment utesluts eller ska kompletteras senare, ska detta kommenteras och motiveras. Ansökan behöver inte se ut exakt så här utan denna mall ska vara ett stöd i att skriva en ansökan.

Ansökan ska börja med en kort sammanfattning där följande punkter finns med:

Sökande, kontaktpersoner:

Huvudman:

Objektsnamn, fastighetsbeteckning, kommun:

Objekts-id i EBH-stödet:

Riskklass:

Länets prioritering:

Handläggare på länsstyrelsen:

Ansökt belopp: Länsstyrelsen i XXX län ansöker om totalt X kr för åtgärdsförberedelser. För åtgärder söks totalt Y kr och för uppföljande miljökontroll söks totalt Z kr. I tabellen nedan redovisas hur beloppen fördelas per år på respektive delmoment.

Delmoment	Vilket år	Total kostnad för året
Förberedelser	2018	X kr för år 2018
Åtgärder	2018	
Åtgärder	2019	X kr för 2019
Efterföljande miljökontroll	2020-2023	X kr för 2020 X kr för 2021 X kr för 2022 X kr för 2023

Därefter ska det följa en icke-teknisk beskrivande text, som sammanfattar huvudstudien och huvudmannens ansökan, där följande punkter bör finnas med:

1. Bakgrund och historik

Vilken förorenande verksamhet finns/fanns? Hur har det förorenade området uppstått? Är området en del av ett större objekt (t ex en delåtgärd) eller hänger det ihop med andra objekt i närområdet. Nuvarande och kommande markanvändning.

2. Beskrivning av ansvarsutredning, huvudman, tillsynsmyndighet?

Är ansvarsutredningen aktuell? (Ansvarsutredningen är ett levande dokument som ska uppdateras utifrån regeländringar, nytillkommen praxis och ändring av faktiska förhållanden.) Har ansvarsutredningen granskats av Naturvårdsverket och i så fall när? Finns det några tvivelaktigheter kring vem som är ansvarig eller ansvarets omfattning? Finns det ett delat ansvar? Vem är huvudman och tillsynsmyndighet?

3. Föroreningssituationen

Var finns föroreningen i området? Hur ser geologin ut? Platsspecifik information. Vilka är föroreningarna, i vilka halter, var påträffas de högsta föroreningshalterna, vilka riktvärden finns, hur ser spridningen ut? Förekommer fyllningsmassor med annat ursprung?

4. Riskbedömningen och miljö- och hälsomässiga skäl

Sammanfattning av den miljö- och hälsomässiga risksituationen. Föreligger det någon akut eller mycket allvarlig risk för miljön eller människors hälsa? Är det risker på kort eller lång sikt? Vilka är skyddsobjekten och vilka risker vill man reducera? Vilka exponeringsvägar finns? En sammanfattning av riskbedömningen beskrivs här.

5. Åtgärdsutredning och riskvärderingen

En beskrivning och sammanfattning av vad åtgärdsutredningen kommit fram till för alternativ för åtgärd och varför. En sammanfattning av genomförd riskvärdering. Visar valt alternativ på en god måluppfyllelse för riskreduktion hälsa och miljö, markanvändning, långtidsverkan och beständighet, reduktion av toxicitet, mobilitet och volym? Ger vald åtgärd mervärden för huvudmannen och samhället i större perspektiv? Är nya tekniker eller innovativa lösningar (i bredare bemärkelse) beaktade? Vad är åtgärdsmålen satta till?

6. Projektrisker

Här ska osäkerheter och projektrisker och hur dessa ska hanteras tydligt framgå. Vilka osäkerheter finns och hur man analyserat dem och vad man gör för att utreda hur osäkerheterna ska hanteras eller vad som motiverar att man ändå går vidare med ansökan. Hur tänker man sig finansiera eller hantera en oförväntad situation? Är projektrisker belysta, t ex med avseende på upphandling och genomförande?

7. Efterföljande miljökontroll och projekteringsdirektiv

Hur kommer miljökontrollen ske? Finns det specifika projekteringsdirektiv och hur beskrivs de i ansökan? Hur kommer dessa att följas upp?

8. Länsstyrelsens bedömning och slutsats

Ett kort förslag till beslut från länsstyrelsen beskrivs här med motivering till ansökan, med tydlig utgångspunkt i miljö- och hälsoeffekter av projektet. Finns samverkans effekter (enligt nationella planen för fördelning av statligt bidrag för efterbehandling av statligt bidrag (Naturvårdsverket, 2016): t ex objekt som tillsammans ger negativa samverkande effekter som utgör en oacceptabel belastning på en enskild recipient eller människors hälsa, eller riktade insatser i syfte att ta ett helhetsgrepp för att åstadkomma samverkans effekter för en bransch, eller åtgärd som möjliggör samverkande effekter) och hur kommer projektet att fortgå?

Till ansökan ska även följande bifogas:

1. En aktuell ansvarsutredning.
2. En fullständig huvudstudie.
3. Budget för ingående moment.
4. Övriga bilagor, numrerade (där den första är huvudmannens ansökan till länsstyrelsen om åtgärdsbidrag).

Avhjälpande av föroreningsskador

Kvalitetsmanual för användning
och hantering av bidrag till
avhjälpande av föroreningskador

